

LUND UNIVERSITY

Decentraliserad diakoni - en studie av tre församlingar

Hjort, Torbjörn; Linde, Stig

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hjort, T., & Linde, S. (2020). *Decentraliserad diakoni - en studie av tre församlingar*. (Research Reports in Social Work; Vol. 2020, Nr. 5). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

DIN GÅVA GÅR TILL
FÖRSAMLINGENS
DIAKONALA INSATSER

Decentraliserad diakoni

En studie av tre församlingar

TORBJÖRN HJORT & STIG LINDE

• GÅVOR •

Decentraliserad diakoni

En studie av tre församlingar

Torbjörn Hjort & Stig Linde

Omslagsbild: Stig Linde

ISBN: 978-91-7895-533-6

© Författarna och Socialhögskolan, 2020

Redaktör: Lars Harrysson

Adress: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund

Innehåll

Inledning.....	5
Metod.....	8
Presentation av församlingarna.....	11
Tre församlingsinstruktioner.....	12
Den mindre stadens församling.....	12
Förortsförsamlingen.....	13
Den större stadens församling.....	13
Jämförelser.....	14
Församlingarnas diakonala arbete.....	14
Den mindre stadens församling.....	14
Förortsförsamlingen.....	15
Den större stadens centrala församling.....	17
Församlingarna i jämförelse.....	18
Församlingar inför samhällsutmaningar.....	19
Församlingen och tiggarna.....	19
Församlingen och de ensamma.....	22
Claimsmaking.....	26
Samverkan.....	29
Styrning.....	32
Rationalisering och förändrade synsätt.....	35
Förändringsfaktorer.....	35
Rationalisering och förändrad yrkesroll.....	36
Synen på ideella insatser - församlingssyn.....	37
Sammanfattande analys och diskussion.....	39
En försiktig hållning.....	39
Opreciserat uppdrag.....	40
Olika lokala villkor.....	42
Decentraliserad diakoni.....	43
Diskussion.....	44
Referenser.....	45

Inledning

Denna rapport handlar om Svenska kyrkans sociala arbete, dess diakoni, i tre församlingar i mitten av 2010-talet. Svenska kyrkan har allt sedan den skildes från staten år 2000 på olika sätt behövt anpassa sig till att den numera är en frivilligorganisation bland andra, låt vara med en tydlig särställning i kraft av sin historia, storlek och tillgång till resurser. Vi är intresserade av att undersöka hur Svenska kyrkan, i denna nya roll, förhåller sig och agerar i förhållande till olika typer av samhällsutmaningar. I detta sammanhang är det främst ett förhållandevis nytt fenomen, tiggeri, som står i centrum tillsammans med en mer klassisk kyrklig diakonal uppgift, nämligen att möta ensamheten bland äldre församlingsbor.

Hur välfärden bör organiseras är en fråga som många välfärdsforskare (och politiker) ägnat en hel del uppmärksamhet. Hur det civila samhällets organisationer bidrar till samhällets välfärd har färre intresserat sig för. Esping Andersen (1990) har myntat en klassisk typologi för västvärlden där han utkristalliserar tre olika typer av välfärdsregimer. Marknad, stat och familj/civilsamhälle ges olika mycket tyngd och ansvar i de olika regimerna och i den skandinaviska dominerar staten. Sverige kan på ett sätt ses som urtypen för den skandinaviska modellen med ett stort offentligt åtagande för välfärdens olika delar, bland annat med efterkrigstidens regeringars strävan att försöka hitta alltmer heltäckande eller universella lösningar.

Det civila samhället och marknaden ges olika mycket utrymme inom de olika välfärdsregimerna. I en svensk kontext har det civila samhället som mer explicit välfärdsaktör varit förhållandevis nedtonat. Emellertid har det under de senaste decennierna skett förskjutningar och olika former av initiativ från verksamheter inom det civila samhället har lyfts fram, bland annat mot bakgrund av att de offentliga lösningarna har rullats tillbaka och villkoren för välfärdsproduktion förändrats (Kvist, Fritzell, Hvinden & Kangas 2012; Wijkström 2012; Trägårdh m.fl. 2013; Karlsson & Vamstad 2018; Röda Korset 2018; Lundberg m.fl. 2019). Rollen som uppdragstagare för utförande av välfärdstjänster är fortfarande begränsad (Lundström & Wijkström 2012; Meagher & Szebehely 2013; Sallnäs & Wiklund 2018). Likväl finns det anledning att ställa frågor om hur verksamheter inom det civila samhället hanterar dessa välfärdens förändringar och på vilka sätt de tar på sig uppgifter för att bli en aktör att räkna med. Tillbakadragandet av det offentliga ansvaret tar sig olika uttryck, till exempel kan det skapas tomrum som öppnas för andra aktörer att fylla. Detta kan bland annat innebära att privata (både for-profit och non-profit) verksamheter till följd av ett politiskt agerande ges utrymme på bekostnad av offentliga verksamheter (jfr friskolor).

På så vis uppstår situationer, processer och förhandlingar där olika intressen står mot varandra och som bland annat handlar om makt och inflytande. Dels är det en fråga mellan

det offentliga och olika typer av organisationer, exempelvis frågor som hur makten ska fördelas och vilket egentligt inflytande organisationen ska ges (se t.ex. Wijkström 2012 om ”välfärdskontraktet”). Dels är det en fråga om förhandling och ”maktkamp” mellan organisationer; vilken organisation är mest lämpad att ta sig an en specifik samhällsuppgift, och hur (Johansson m.fl. 2019). I dessa spänningsfält är det betydelsefullt att en aktör eller verksamhet på olika sätt visar kompetens och erövrar legitimitet för att hantera en viss samhällsuppgift (jfr Meeuwisse & Sunesson 1998). Här kan synlighet (inte minst medial) och trovärdighet skapa förtroende. Här spelar det roll hur de problem som behöver hanteras ramas in och vilka förslag till lösningar som presenteras.

En aktör i det civila samhället som på olika sätt är speciell är Svenska kyrkan. Efter att ha varit en ”statskyrka” blev den år 2000 ett trossamfund bland andra, låt vara med en dominerande ställning. Även om kyrkan också tidigare varit i behov av att attrahera medlemmar blev denna omständighet nu mer påtaglig. Svenska kyrkan har efter skilsmässan blivit en organisation inom civilsamhällets sfär, en idéburen organisation som precis som andra behöver arbeta för att skapa och upprätthålla legitimitet och förtroende. För Svenska kyrkan har detta sökande efter en identitet som mer är anpassad efter den nya rollen inte varit enkel (Jeppsson Grassman 2014; Bäckström & Wejryd 2016). Det har inte varit självklart vad kyrkan faktiskt ska fylla för funktion och roll som idéburen organisation i civilsamhället. Precis som för andra organisationer handlar det om att ständigt leva i en spänning av att förvalta traditioner samtidigt som det finns förväntningar på utveckling, förändring och kanske anpassning.

I detta sammanhang är det i första hand två forskningsfrågor vi ser som intressanta. Den första rör hur Svenska kyrkan som en frivillig aktör bland andra navigerar och söker legitimitet. Här kan kyrkan ses som ett exempel på en verksamhet som tillsammans med andra verksamheter agerar på en arena, ibland i form av en marknad. Hur agerar Svenska kyrkan för att visa att den är en relevant och legitim aktör i olika sammanhang? Inom vissa fält har Svenska kyrkan varit en icke ifrågasatt aktör, till exempel rörande ensamman och äldre (Bromander 2011; Hollmer & Bäckström 2014). När det gäller andra samhällsproblem som exempelvis tiggeri har det varit mer oklart i vad mån Svenska kyrkan och även andra verksamheter visat intresse för att anta en roll som aktör. I detta sätt att se frågor kan man analytiskt tänka sig att det finns flera dimensioner i verksamheternas strategier. Dessa kan handla om att faktiskt vilja göra skillnad för en speciell problematik eller målgrupp. En strategi kan också ses som ett medel som innebär att organisationen i sig hamnar i fokus, med andra ord att olika sätt att navigera och agera utgår från den egna organisationens behov av att växa, positionera eller legitimera sig. I och med att Svenska kyrkan knoppats av från staten och förväntas stå på egna ben behöver den också tänka och agera som en frivilligorganisation bland andra.

Vår första forskningsfråga fokuserar följaktligen på hur Svenska kyrkan agerar som frivilligorganisation i de rum som idag finns för dessa organisationer att verka i förhållande till olika samhällsproblem. I denna fråga ligger aspekter som relationen till välfärdsstaten och andra frivilliga organisationer. Men det handlar också om hur Svenska kyrkan agerar genom att formulera och identifiera samhällsfenomen som sociala problem, vilka behöver åtgärdas. Detta konstruerande av sociala problem benämns i litteraturen som "claims-making" (Loseke 2003). Begreppet som inrymmer en strävan att definiera problem, aktörer och ange lösningsförslag har ingen given svensk översättning. Det bygger delvis på en förståelse av sociala problem som konstruerade utifrån ett visst perspektiv. Det innebär inte att fenomenet, såsom tiggeri, inte skulle finnas, men att förståelsen av fenomenet kan ses som ett resultat av olika definitioner och förståelser. Det faktum att människors tigger har ju genom historien getts olika innebörder (jfr Meeuwisse & Swärd 2002).

När det gäller denna första fråga närmar vi oss den genom två olika samhälleliga utmaningar, tiggeri och ensamhet bland äldre. Här handlar det om hur Svenska kyrkan förhåller sig som en av flera aktörer när det gäller att definiera och hantera något som uppfattas som ett samhällsproblem eller socialt problem. Hur är ensamhet bland äldre en fråga för kyrkan, och har kyrkans företrädare agerat för att sätta sådana sociala problem på en kyrklig karta? Samma frågor gäller tiggeri, en nygammal fråga där problemdefinitionerna kämpar mot varandra. Dessa båda områden får också utgöra det empiriska exemplet när det gäller hur Svenska kyrkan som frivilligorganisation förhåller sig till såväl välfärdsstaten (nationellt och lokalt) som andra frivilliga organisationer. Har Svenska kyrkan sökt samarbete eller har man rent av försökt släppa dessa frågor? Alternativt, uppstår det konkurrens eller konflikt när Svenska kyrkan aktivt söker definiera sin roll?

Vår andra forskningsfråga fokuserar Svenska kyrkans församlingar mer internt. Hur beskriver lokala kyrkliga företrädare församlingens roll? Här är vi intresserade av det formuleringsarbete som pågår inom organisationen vad gäller frågor som identitet och funktion. Detta är en ständigt pågående diskussion men efter skilsmässan från staten har den delvis fyllts med ett annat innehåll. Från att tidigare ha haft en mer given plats och funktion i det svenska samhället syns Svenska kyrkan idag behöva tydliggöra och till vissa delar omdefiniera sin roll. Tecken på det är de kyrkliga utredningar som behandlat frågor om kyrkan ska etablera sig som en nationell aktör när det gäller vård, omsorg och skola, när denna marknad alltmer öppnats upp (SKU 2009:2; SKU 2013:3).

Två andra aspekter som vi också är intresserade av handlar om styrning och samverkan. Hur autonom är den enskilda församlingen? Hur ser församlingarnas handlingsutrymme att planera och genomföra det diakonala arbetet ut? Innebär Svenska kyrkans förändrade status och roll något när det gäller styrningen av det diakonala arbetet? (Reuter & Wijkström 2018). Detta skulle kunna vara tänkbart med tanke på den utveckling som sker i organisationer i stort, inte minst inom offentliga verksamheter (jmf Ek 2012). Den andra

aspekten är samverkan. I och med att Svenska kyrkan inte längre tillhör staten är det rimligt att tänka sig att den i högre grad är i behov av att relatera till omvärlden, så väl avseende andra frivilligorganisationer som till det offentliga (i detta fall huvudsakligen välfärdsstaten). Här är vi intresserade av hur man inom församlingarna ser på samverkan på lokal nivå, till exempel när det gäller att hantera en fråga som tiggeri. I detta sammanhang handlar det om frågor som hur man ser på sin identitet som kyrka och hur man ser på sin roll och uppgift i förhållande till välfärdsstaten.

I detta sammanhang fokuserar vi i huvudsak på det diakonala arbetet med sociala insatser som bedrivs inom Svenska kyrkans församlingar, och som kan ses som en betydelsefull del i hur kyrkan orienterar sig idag. Därför är vi intresserade av det diakonala arbetets villkor och handlingsutrymme.

På grund av begränsade medel blir vår studie liten till sitt format. Ovanstående frågor kommer inte att fullödigt kunna besvaras. Svenska kyrkans operativa nivå är främst den lokala församlingen, varför vi koncentrerar vår uppmärksamhet dit. Svenska kyrkan är rikstäckande, enligt lag, men när det gäller det diakonala arbetet har de lokala församlingarna olika kapacitet. En begränsning i vår studie är valet av tre fallstudieförsamlingar, där vi valt bort mindre lands- eller glesbygd-församlingar som ofta saknar diakonal yrkeskompetens. Deras sätt att utöva diakoni är också intressant, men faller utanför denna studie (för en sådan studie se gärna Sohlberg 2014).

Metod

Projektet påbörjades med en pilotintervju 2014 för att få en bild av bäringen på de forskningsfrågor vi var intresserade av. Denna pilotstudie genomfördes i en församling i en större svensk stad där vi visste att man bedrev arbete som riktade sig till människor som tiggde. Samtidigt visade det sig att de också hade arbete riktat till äldre ensamma. Vid intervjun som genomfördes med två diakoner i församlingen framkom det att diskussioner fördes om hur man skulle prioritera inom det diakonala arbetet i församlingen. Arbetet med äldre hade fått en lägre prioritet och hanterades vid tillfället för intervjun av en tidigare anställd som numera var pensionerad. Pilotstudien gav oss ett kvitto på att våra initiala forskningsfrågor, med viss modifiering, hade relevans och att det fanns anledning att gå vidare.

Nästa steg var att identifiera tre församlingar som kom i kontakt med de frågor vi var intresserade av. Anledningen till att vi begränsade oss till tre församlingar var att det skulle bli fråga om flera personer att intervjua i varje församling och projektets begränsade resurser. Vår utgångspunkt var att de tre församlingarna skulle vara belägna i olika kommuner som överensstämde med SKR:s olika kommungrupper (SKR 2017). Vi sökte variation i församlingarnas träffyta när det gäller de frågor vi var intresserade av. Vi valde

bort mindre församlingar belägna i landsbygd därför att det organiserade diakonala arbetet med befattningar som diakoner där är begränsat (Sohlberg 2014; Svenska kyrkans matrikel 2016). Att enbart vända sig till storstadskommuner hade dock givit en skev bild, även om tiggeriet förmodligen var mer utbrett där. Det var också intressant att välja en mindre kommun då tiggeriet möjligen uppfattas annorlunda i denna typ av sammanhang; att tiggeriet tydligare kopplas till enskilda personer, till exempel ”mannen vid ICA”, än vad fallet är i våra storstäder. En av församlingarna ligger i en mindre svensk kommun. Den andra församlingen är belägen i förorten till en av Sveriges tre storstäder. Den tredje församlingen är belägen i en medelstor kommun som inte befinner sig på ett pendlingsavstånd från en storstad.

Eftersom vi i denna studie inriktar oss på det diakonala arbetet var det naturligt att vi i första hand vände oss till de olika församlingarnas diakoner. Men vi var också intresserade av hur man från ledningshåll såg på det diakonala arbetets betydelse och inriktning. Vi har därför även intervjuat församlingens kyrkoherde samt ordförande i kyrkorådet (i ett fall en annan ledamot i kyrkorådet).

Intervjuerna genomfördes från juni 2015 till maj 2016. I samtliga församlingar har intervjuerna med diakonerna genomförts i grupp. Detta eftersom det var verksamheten som vi i första hand var intresserade av, snarare än varje enskild diakons uppfattningar. Antalet diakoner vid intervjutillfällena var i ett fall fyra, i de andra två församlingarna två. Kyrkorådsordföranden och kyrkoherden, och i den större staden församlingsherden,¹ intervjuades enskilt.

Vi använde samma intervjuguide vid samtliga intervjuer. Guiden var snarare en checklista med nyckelbegrepp än färdigformulerade frågor. Intervjuerna inleddes med frågor om arbete med tiggeri och ensamhet för att därefter gå in på teman som inriktning, prioriteringar, styrning, synlighet och samverkan i syfte att möjliggöra svar gällande de båda forskningsfrågorna. Vår uppfattning av intervjuerna var att de intervjuade var intresserade av och engagerade i de teman som intervjuerna behandlade. De visade en öppen attityd och kunde förhålla sig kritiska till den egna verksamheten.

Samtliga intervjuer har spelats in och transkriberats i sin helhet. Vi har gått igenom materialet flera gånger och vi har sökt för forskningsfrågorna centrala och betydelsefulla teman. Dels har fokus legat på hur församlingarna förhåller sig till och arbetar med ensamhet och tiggeri, men vi har också sökt teman som når bortom dessa men som kan vara betydelsefulla för att förstå det diakonala arbetet. Dessa övergripande teman återfinns i rapportens olika avsnitt och utgörs av ”claimsmaking”, samverkan, styrning och en rad identifierade förändringsfaktorer. I analysarbetet har vi genomgående betraktat Svenska

¹ Som församlingsherde benämns en präst som är arbetsledare i en församling som ingår i ett pastorat med flera församlingar. Pastoratet leds av en kyrkoherde.

kyrkan som en frivilligorganisation bland andra, om än som en central och resursstark sådan med en specifik historia.

Naturligtvis innebär det begränsade materialet att det är svårt att säga något mer generellt om hur Svenska kyrkan arbetar diakonalt. Samtidigt innehåller empirin sjutton personers bilder av det diakonala arbetet, och dessa bilder tenderar att bilda mer övergripande mönster varför våra resultat borde kunna peka mot förutsättningar och förhållningssätt som står att finna på fler ställen inom Svenska kyrkan.

Vissa begränsningar vill vi lyfta fram. Vad gäller generalisering av våra resultat från denna studie försvåras den av att församlingars villkor skiljer sig åt. Ett exempel är skillnaden i storlek. Medan de största församlingarna i Storstockholmsregionen har i storleksordningen 40 000 medlemmar så finns det församlingar i Karlstads stift med medlemsantal som ligger under 200 personer. En annan metodologisk begränsning är betydelsen av kyrkorådets ”politiska” sammansättning och deras syn på Svenska kyrkans förhållningssätt till välfärdsstaten. Det kan finnas skäl att anta att detta har betydelse och vi vill därför lyfta fram att två av de intervjuade kyrkorådsrepresentanterna tillhörde en socialdemokratisk nomineringsgrupp medan en tredje tillhörde nomineringsgruppen Partipolitiskt obundna i Svenska kyrkan (POSK).

Presentation av församlingarna

Vårt val av församlingar baseras på deras skilda karaktärer: den mindre stadens, förortens och cityförsamlingens. I detta avsnitt presenteras de tre, i siffror (från Svenska kyrkans matrikel 2016), genom sina respektive församlingsinstruktioner, samt i en beskrivning av det diakonala arbetet baserad på intervjumaterialet.

Strukturförändringar under de senaste decennierna har medfört en rad sammanläggningar av församlingar: flera församlingar bildar ett pastorat under en kyrkoherde, och det är inte ovanligt att ett sådant flerförsamlingspastorat efter en tid övergår till att vara en församling. Detta är ingen ny utveckling men en ny reglering i Kyrkoordningen genom kyrkomötets beslut 2012. Under tio år, mellan 2006 och 2016 reducerades antalet församlingar genom sammanläggningar från 1836 till 1360 (Svenska kyrkans matrikel 2006 och 2016).

Våra tre fallstudieförsamlingar är exempel på detta, men på olika sätt. I den mindre staden bildade stadsförsamlingen tillsammans med två omkringliggande församlingar en församling 2010.

Förortsförsamlingen bildades 2014 av ett tidigare treförsamlingspastorat, och inväntade vid tiden för våra intervjuer ytterligare en organisationsförändring där den skulle ingå i ett nytt pastorat.

Den större stadens församling blev 2014 en del i ett pastorat med fyra församlingar.

Samtidigt pågår en medlemsminskning. Under åren 2006 till 2016 minskade antalet medlemmar med i runda tal 700 000, från 6,9 miljoner till 6,2 miljoner (Svenska kyrkans matrikel 2006 och 2016). Minskningen är bara till en del aktiva utträden. En motsvarande del av medlemsminskningen beror på att medlemmar avlider. När färre personer döps eller söker inträde minskar medlemskaden.²

² *Medlemsutveckling 2017-2018, per församling, kommun och län samt riket*. Enheten för forskning och analys, kyrkokansliet. Uppsala: Svenska kyrkan. www.svenskakyrkan.se/statistik (hämtad 20190923) Se även Bromander, Jonas & Jonsson, Pernilla (2018). *Medlemmar i rörelse: en studie av förändringar i Svenska kyrkans medlemskår*. Uppsala: Svenska kyrkan

Tabell 1. Valda församlingar i siffror 2016

	Den mindre stadens församling	Förortsförsamlingen	Den större stadens centrumförsamling*
Antal boende	21 800	51 200	33 400
Medlemmar i Svenska kyrkan	15 200	10 700	Ca 15 000
Medlemgrad	Ca 70 %	Ca 20 %	Ca 50 %
Diakonbefattningar	4	5	3
Prästbefattningar	6	9	6
Kyrkor	4	4	3
Förskolor	-	2	-

(Källa: Svenska kyrkans matrikel 2016)

*Ingår i pastorat med fyra församlingar (ca 100 000 boende, ca 53 000 medlemmar i Svenska kyrkan).

Tre församlingsinstruktioner

Varje församling ska skriva en församlingsinstruktion. När prästanställningen efter millennieskiftet blev en renodlat lokal anställning skulle församlingsinstruktionen utgöra ett band mellan församling och stift. Den var tänkt som ett instrument för stiftets tillsyns- och främjandearbete. Här regleras också vissa frågor om gudstjänstlivet, bland annat församlingens eller pastoratets huvudgudstjänster. Förutom domkapitlets regler för församlingen ska församlingsinstruktionen innehålla ett pastoralt program för församlingens grundläggande uppgift, bland annat diakoni. Obligatoriskt är sedan några år att församlingsinstruktionen ska innehålla en barnkonsekvensanalys. Församlingsinstruktionen utfärdas av domkapitlet efter godkännande av kyrkofullmäktige och kyrkoherde var för sig (57 kap 6§). Kyrkorådet ska minst vart fjärde år pröva om det ska ske en ändring av församlingsinstruktionen KO (57 kap 6§ 3st.).

Som en del av presentationen av församlingarna refererar vi nedan vad de tre församlingarnas instruktioner lyfter fram om diakoni³.

Den mindre stadens församling

Diakoni beskrivs här som en tjänst åt människor, i behov av stöd och hjälp kroppsligt och själsligt, eller som det också uttrycks: en helhetssyn på människan grundad i kristen

³ Utfärdade 2013, 2016 respektive 2015.

skapelsetanke och Guds människoblivande i Jesus Kristus. Diakoni beskrivs även som kyrkans förhållningssätt till livet och till skapelsen. Det diakonala arbetet ska karaktäriseras av det respektfulla mötet med var och en som församlingen kommer i kontakt med, ”oavsett tro och kyrkotillhörighet”.

Arbetsformerna som nämns är ”diakonal mötesplats”, enskilda samtal och själavård, rådgivning och stöd, kontakt med socialtjänst, sjukhus och andra institutioner. ”Med diakonal omsorg i vardagen blir församlingen trovärdig.”

Förortsförsamlingen

Med inspiration från hur Jesus mötte människor beskrivs diakoni som ”kristen tro i handling”. I församlingsinstruktionen görs flera markeringar.

- Ett rättighetsbaserat perspektiv, som lyfter fram människors makt över sina egna liv, och i samverkan med andra bekämpa orättvisor och diskriminering.
- Att skapa förutsättningar för människor att ta medmänskligt ansvar, både i närområdet och i konfliktområden i världen.
- Att en språklig mångfald ses som både rikedom och utmaning.

Flera målgrupper nämns:

- Barn och unga i utsatta livssituationer
- Vuxna utanför arbetsmarknaden
- Människor med funktionshinder
- Nyanlända: flyktingar, EU-migranter och personer utan uppehållstillstånd.

Församlingens syfte beskrivs som att påverka livssituationer till det bättre genom att erbjuda mötesplatser ”där stöd och hjälp till självhjälp kan bli möjligt”.

Församlingens diakoner beskrivs ha ett särskilt ansvar som möjliggörare, ledare, organisatörer och inspiratörer för de ideella medarbetarna i församlingens diakonala uppdrag. Samverkan krävs dock, till exempel med Stadsmissionen och Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar.

Den större stadens församling

Den större församlingen lyfter i församlingsinstruktionen fram den Gyllene regeln: ”Allt vad ni vill att människor ska göra mot er, det ska ni också göra mot dem”. Diakoni beskrivs som ett uttryck för Kristi kärlek, ”församlingarnas profetiska röst och sociala samvete”. Samverkan mellan församlingarna i pastoratet och i relation till kommunen ska ske ”för medmänniskans bästa”. Alla människor, oavsett historia och ursprung ska mötas av ett diakonalt förhållningssätt. Kopplingen mellan diakoni och gudstjänst betonas.

Jämförelser

Församlingsinstruktionernas pastorala program om diakoni är tämligen kortfattade och vaga i sin konkretion. Här anges grundläggande motiv (helhetssyn, Jesus möte med människor, Gyllene regeln). Enbart i förortsförsamlingen tydliggörs specifika målgrupper. Här pekas också stödformer ut ("mötesplatser", "främst arbeta för långsiktig förändring"), och ansvar (diakonernas särskilda ansvar). En rad processkvaliteter anges ("respektfulla möten", hjälp till självhjälp, möjliggöra ansvarstagande) men i övrigt är församlingsinstruktionerna som måldokument svåränvända. Vad som ska åstadkommas av de diakonala insatserna framgår inte. En konsekvens av församlingens diakoni är, enligt en församling, att kyrkans trovärdighet stärks.

Församlingarnas diakonala arbete

Den mindre stadens församling

Det diakonala arbetet leds av en chefsdiakon, som ingår i kyrkoherdens ledningsgrupp. Hon berättar att församlingens kyrkoråd av tradition valt att satsa på diakoni. I församlingen fanns vid intervjutillfället förutom chefsdiakonen en diakon vid Sjukhuskyrkan samt två diakoner och två diakoniassistenter (på deltid). Så många diakoniarbetare i en förhållandevis liten församling är ovanligt, menar chefsdiakonen.

När kyrkoherden intervjuas om församlingens diakonala uppdrag lyfter han fram själavården, som han beskriver som det på något sätt "äldsta, mest grundläggande kristna vi gör (...) när jag känner att jag måste prata av mig. Jag måste dela min börda med någon".

Kyrkoherden motiverar teologiskt att kyrkan inte konkurrerar med offentliga välfärdsinsatser, "vi är inte på något sätt en alternativ socialtjänst". Enligt den lutherska tvåregementsläran styr Gud världen genom både det andliga och det världsliga regementet. "Bägge är en del av en god samhällsordning."

I församlingens stora hus som innehåller både kansli- och samlingslokaler finns den så kallade Mötesplatsen, öppen fyra dagar i veckan. Verksamheten är inriktad på människor i yrkesverksam ålder som av olika skäl beskrivs vara utanför arbetsmarknaden. Idén är att Mötesplatsen ska vara en plats där man är ett tag, för att få en chans att bygga ett nätverk och växa som människa. Kyrkoherden beskriver att man där jobbar med självbild, självkänsla och mycket annat. Man bygger genom gruppdynamiskt arbete, flera timmar i veckan. Tanken är att nya människor kommer till, och människor lämnar när de känner sig färdiga att gå vidare. "Så det är ju en diakonal sak".

Liksom andra församlingar arrangeras många öppna verksamheter, mest på dagtid: sociala aktiviteter; möten, caféer, utfärder, utflykter, föreläsare. Församlingen bjuder även in till så kallade leva vidare-grupper, för den som mist en nära anhörig. Men intresset syns

begränsat. ”Jag tror jag skickade ut 50-60 inbjudningar på denna omgången och de blev fem till sist.”

På äldreboenden arrangerar församlingen antingen en gudstjänst eller en social träff ungefär två gånger i månaden. Församlingen arrangerar också ”växa-kvällar”, riktade mot ungdomar, en kväll i veckan i samverkan med kommunens fältgrupp. Ungdomarna rekryteras via mun-mot-mun-metoden. Kontakt med ungdomar sker också via en gymnasiepräst.

Tillsammans med Lions har församlingen startat ett nätverk, där man vill samla organisationer som på olika sätt möter utsatthet. Där finns brottsofferjouren, Rädda barnen, Röda korset, några frikyrkor och Kamratföreningen som jobbar med missbrukare. Nätverket möts två till tre gånger per termin. Syftet är dels att få veta mer om varandras organisationer och vad man kan erbjuda, så att man kan tipsa om varandra. Dels försöker man göra saker tillsammans. Under diakonins månad finns en tradition med ”Soppa på stan”.

Vid en av de här Soppa-på-stan-dagarna så samlades vi alla de här organisationerna tillsammans på torget för att informera om att så här många goda krafter och organisationer finns det som vill möta utsattheten här i stan.

Ett kommande lokalt tema handlar om att vara anhörig. Kommunens anhörigstöd blir då samarbetspart. Diakonen som är chef för det diakonala arbetet berättar om en önskan att nätverket ska kunna vara vad hon kallar en profetisk röst, en påtryckargrupp som kan skriva saker och ta kontakter, ”men där möter jag inte riktigt gehör”. Ett problem beskrivs vara att de andra organisationerna ser sig som politiskt och religiöst obundna, vilket gör att de, enligt chefen för det diakonala arbetet, inte vill stöta sig. Man vill inte ta ställning ”och det måste vi ju respektera i ett samarbete”. Men nätverksarbete sker inte bara på organisationsnivå utan också kring enskilda individer. En av diakonerna berättar hur hon fick kalla samman myndigheter och sjukvård ”för att vi kanske ska prata med varandra istället för att den här personen i mitten kommer i kläm hela tiden”.

Förortsförsamlingen

Flera grannförsamlingar har nyligen lagts samman till en. Det innebär att den förortsförsamling vi besökt är en del av en större enhet med varierande karaktär, förutom miljöprogramsområden både villabebyggelse och landsbygd. En samordning av det diakonala arbetet har ägt rum även om de fem diakonerna är baserade i olika delar av församlingen. I alla delarna finns det öppna verksamheter; ”det är väl egentligen det största vi har”. Somliga är riktade mot vissa målgrupper, såsom grupper för sörjande och personer med funktionshinder. En diakon i ett område med barnfamiljer driver grupper med babyrytmik. Andra grupper är helt öppna. Ett par av dessa verksamheter drivs i princip bara av ideella krafter.

Och det är bara ideella, på deras egna idéer, och har dom inte idéer så blir det ingenting. Men där är det just nu förmiddagskaffe, varje måndag, varannan vecka i varje församlingshem. Och se'n är det kvällskaféer: det är stickkafé, filmkafé, bokcirkelkaféer, konstkafé och...

Diakonerna ser även gudstjänsterna som öppna diakonala verksamheter, ”det som allting snurrar kring”. Kyrkan är förutom söndagarna öppen måndag till torsdag. Här beskrivs ”en ständig vandring in i kyrkan”. Besökarna tänder ljus, sitter en stund och går vidare. ”Och då är det muslimer eller kristna eller, you name it.”

Matkassar till hjälpsökande kan delas ut, ”men inte heller i den utsträckningen som gjordes förr”. Däremot, berättar diakonerna, serveras det mat någonstans i församlingen, varje dag. En målgrupp som nämns är ”fattiga äldre pensionärer”. Man kan komma och äta gratis eller betala en symbolisk summa. ”Det var en som betalade en krona nu här.” Det finns, om det blir mat över, möjlighet att köpa med sig en portion till. ”Så det fyller ju ett syfte i sig, men också det här att dom ses och håller lite koll på varandra”.

Församlingen driver även en secondhandbutik i sina lokaler.

Om det är dyrt så kostar det man köper tio kronor. Och att det är enorm ruljangs. Det är ju också ett tecken förstås. Människor kommer inte framför allt hit och köper för att det är miljömässigt bra att göra det. Utan det är naturligtvis av ekonomiska skäl.

Stadsdelen beskrivs som ekonomiskt väldigt fattig. Församlingen delar inte längre ut pengar, men erbjuder vad de kallar ”fundsökarkvällar”, några i september och några i april. Två diakoner har ansvaret för det med hjälp av åtta-tio stycken ideella medarbetare som hjälper till att skriva ansökningar. I församlingen bedrivs ett arbete i samarbete med Arbetsförmedlingen som kallas ”Steg på väg”, med människor ”som är längst från arbetsmarknaden”. Församlingen tar även emot språkpraktikanter från SFI.

Ett återkommande arrangemang alltsedan 70-talet är det man kallar ”Sommarkyrka”. Kärnverksamheten är att ”bussa ut ungar och bada”. För det anställer församlingen ett 15-tal ungdomar, som ett sommarjobb.

Den förtroendevalde från kyrkorådet som intervjuades kopplade samman det lokala perspektivet med det internationella, såsom Kyrkornas Världsråds fredstema. Ett led i detta var en resa till Israel-Palestina. Församlingen är också Fair Trade-certifierad. Men för att vara internationell i denna förortsförsamling behöver man ”bara gå ut genom dörren”, menar den förtroendevalde. Synen på ”vad är diakoni?” eller ”internationellt arbete”, ”det liksom smälter ihop”.

Ett sätt för församlingen att göra sig synlig är att varje tisdag gå ut med en kaffevagn, bulle och mackor, ”till dom som är, framför allt dom som är missbrukare”. Likaså deltar man i lokala ”karnevaler” och stadsdelsdagar.

Två förskolor har församlingen som huvudman. Under hösten-vintern 2015 stängde man en av församlingens kyrkor som blev ett transitboende under en period.

Den större stadens centrala församling

Det organiserade församlingsarbetet är uppdelat i sex verksamhetsområden med en verksamhetsansvarig för varje. Ett sådant område är diakoni, med en diakon som ansvarig. För de diakonala medarbetarna beskrivs en ansvarsfördelning där en av diakonerna ska ha särskilt ansvar, vad man kallar "glasögon", på barn och familj, en annan på äldres behov. Till det senare hör att uppdatera kontakterna med den kommunala äldreomsorgen. Det finns tre diakonala befattningar i församlingen, liksom det finns diakoner även i de andra församlingarna i pastoratet.

Vid tiden för intervjutillfället planerade man att delta i en utbildning, "Att leda ideella", för att få ett ökat engagemang och "kunna vara duktigare, både att rekrytera och hålla ideella". Ambitionen beskrivs vara att vara tydliga när man går in i ett ideellt arbete, bli tydliga på att "det här är din uppgift". En av församlingens diakoner sitter i styrelsen för RIA (Rådgivning i alkoholfrågor), en del av den ekumeniska diakonala organisationen Hela människan.

Församlingen arrangerar många öppna verksamheter, ofta med någon form av servering, lunchsoppa eller café. Församlingsherden reflekterar över deras funktion:

Jag tror inte man ser på oss som att; "här får jag vänner" eller "här lär jag känna" eller "här..." Det är inte därför man söker kyrkan, liksom, utan det blir en bieffekt om jag känner mig mindre isolerad i kontakten med kyrkan.

Det diakonala uppdraget finns också i körerna, särskilt i en så kallad "växa-kör". Den är inte inriktad på att "nu ska vi producera bra konserter". Här ska man kunna "komma och vara precis som man är" även om man inte orkar sjunga eller koncentrera sig så länge. I växa-kören är det gemenskapen som är det viktigaste. En annan insats som församlingen erbjuder är samtalsgrupper för sörjande, efter förlust av livskamrat, make eller maka. Församlingsherden är förvånad att det "inte kommer jättemycket folk till våra sorgegrupper, de är så bra alltså vi kan ju det där med sorg". Församlingen arrangerar också födelsedagsfester ett par gånger om året och bjuder de som har fyllt 80, 85, 90, 95, 100 år.

Pastoratets församlingar förvaltar flera stiftelser som delar ut medel till hjälpsökande. Tidigare har man även delat ut matkassar. Här har policyn förändrats under senare år i ett försök att fokusera mer på långsiktig försörjning än mat för dagen. Det finns viss möjlighet att få hjälp men nu i form av presentkort, "att ta till vid dom fall när det verkligen är akut".

Då har vi en liten bok där vi skriver in. Datum och personens namn och personnummer om det finns.

I media och i offentlig debatt har diakoner i Landskrona och Malmö lyft frågan om överskuldsättning. Det har lett till att man även i denna församling diskuterat att erbjuda ekonomisk rådgivning. En ekonom hade läst uppropet om överskuldsättning och kontaktade kyrkan och ville hjälpa till. Detta kopplar de intervjuade diakonerna till frågor om

konsumtion, ”att värdet inte sitter i vad vi har och hur vi har det runt oss, utan i dom vi är”.

Församlingen delar också ut insamlade kläder till behövande. En sådan grupp har varit ensamkommande som kommer med sina gode män. I ett förråd i församlingens lokaler tar man hjälp av frivilliga medarbetare för sortering och utdelning. Detta kräver viss kontroll. Församlingsherden beskriver att man inte får komma hur många gånger som helst, utan man skriver upp: ”Nu har den personen varit här...”.

I kyrkan mitt i staden finns ett café som är öppet varje helgfri dag, måndag till fredag. Besöksgruppen beskrivs vara blandad: äldre personer, flera med invandrarbakgrund, men inte så många aktiva missbrukare som istället besöker RIA inte långt därifrån, men människor med psykisk ohälsa i alla åldrar. Här erbjuds också praktik och sysselsättning som ett led i en rehabilitering. Det kan handla om arbetsträning några timmar i veckan, praktik under en period, men också OSA, en offentligt skyddad anställning. Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan är involverade men församlingen får ingen ersättning för att bereda dessa platser. Församlingen har heller inga prestationskrav på sig från myndigheterna.

Vi har inte tagit emot FAS 3⁴ av, ett principbeslut, utifrån att vi tycker att det är ett dåligt förslag och vi vill inte utnyttja det. Så det har vi inte gjort alls.

I samverkan med kommunen organiserar man stödgrupper för barn. Det kan förutom sorg efter anhörig handla om barn som upplevt skilsmässa, psykisk ohälsa, missbruk och våld.

Andra organisationer man samverkar med är insamlingsorganisationer, särskilt innan jultiden.

Församlingarna i jämförelse

En påfallande skillnad mellan de studerade församlingarna är medlemsgraden, i den mindre staden ca 70 procent, förortsförsamlingen 20 procent och i den större stadens centrumförsamling runt 50 procent.

De tre studerade församlingarna är dock typiska för den fördelning av diakonbefattningar som är för handen i Svenska kyrkan. Städer har fler diakoner än landsbygdens församlingar.⁵ Diakonbefattningar finns i ungefär 2/3 av landets pastorat och församlingar.

Intervjuerna berättar om lokala variationer. Här beskrivs inslag såsom regelbunden närvaro i centrum i form av en diakon med kaffevagn, eller olika sätt att organisera, såsom att en chefstjänst för det diakonala arbetet inrättats i en församling.

⁴ En del av ett arbetsmarknadspolitisk program, inriktad mer på sysselsättning än utbildning, och numera avskaffad.

⁵ För analys och fördelning mellan kommuntyper, se Babajan 2019.

Gemensamt för församlingarna är att strukturförändringar har medfört nya sätt att organisera det diakonala arbetet med mer samverkan i fokus, se avsnittet Församlingar i förändring längre fram i rapporten.

Trots de skilda förutsättningarna finns det likheter i församlingarnas diakonala arbete. En grundläggande del av detta är de öppna verksamheterna i form av caféer, soppluncher och träffpunkter. Även tematiserade grupper såsom samtalsgrupper för sörjande finns i alla församlingarna, om än i olika omfattning. Alla tre har arenor eller projekt för arbetsträning och språkpraktik. Man är också i alla tre fallen inriktade på att förstärka det diakonala arbetet med ideella krafter. Nätverksarbete, deltagande i stadsdelsarrangemang och även konkret samverkan i enskilda verksamheter förekommer i alla tre församlingarna.

Församlingar inför samhällsutmaningar

Församlingen och tiggarna

Omkring år 2010 började tiggande EU-migranter i Sverige bli en fråga som alltmer diskuterades. Inledningsvis handlade diskussionen mer om den misär dessa människor levde under, men efterhand förändrades tonläget och tiggarna lyftes mer fram som ett problem som behövde hanteras på något sätt. Diskussionen har bland annat berört huruvida tiggeriet i Sverige är ett problem som den svenska välfärdsstaten, i huvudsak på kommunal nivå, bör hantera eller om det snarare ligger på tiggarens hemland att agera. Under de senaste åren har ett antal svenska kommuner valt att införa förbud mot tiggeri på vissa platser eller på annat sätt införa regler som försvårar för dem som tigger. Åtgärderna motiveras med olika typer av argument, som att det är ovärdigt att tigga, att det stör gatubilden eller att tiggeriet är en del av organiserad brottslighet. Olika organisationer, som till exempel Stadsmissionen, Crossroads och Hjärta till hjärta, har agerat och debatterat tiggeriet och tiggarnas situation. På ett sätt kan detta ses som en form av det vi kallar "claimsmaking". De olika organisationerna agerade för att dels peka ut ett fenomen som problematiskt och som på något sätt bör åtgärdas, och dels att de kan ses som en aktör som kan bidra till att lösa eller i varje fall hantera detta fenomen (jfr Loseke 2003, för exempel se Blomberg 2016). Eftersom tiggeriet var ett förhållandevis uppmärksammat fenomen kan det finnas anledning för organisationer att synas i olika mediala sammanhang, då synlighet är betydelsefullt för frivilliga organisationer vad gäller intresse och legitimitet från omgivningen. Utifrån fenomenet "claimsmaking" är vi därför intresserade av att se hur församlingar inom Svenska kyrkan förhöll sig och agerade till tiggeriet och till dem som tigger.

I den mindre staden har församlingen ingen riktad verksamhet till dem som grupp. Däremot kan de som individer söka kontakt med församlingen. Man gör ingen skillnad på hjälpsökande menar man. Diakonerna anger det ungefärliga antalet gatutiggare till runt 12-13 personer.

När EU-migranterna började bli ett inslag i gatubilden beskriver kyrkoherden hur kommunen var snabb att fråga kyrkan om insatser. När kyrkoherden frågade vad kommunen önskade för insats kom frågan om kyrkan kunde laga mat till gruppen upp. Kyrkoherden pekade då på att kommunen som lagade femtonhundra portioner varje dag i sina tillagningskök nog lättare kunde laga tio extra mål. ”Och se'n blev det tyst”.

En av frikyrkorna tog i ett tidigt skede på sig ansvaret att två eftermiddagar i veckan öppna en caféverksamhet med tillhörande duschmöjlighet. Svenska kyrkans församling har varit återhållsam med initiativ, man har velat ”kartlägga och se”. Avsaknaden av en långsiktig strategi har gjort att man inte svarat upp mot propåer. Kyrkoherden beskriver att det är få frågor som han vändats så över och kan se tio starka skäl att göra jättemycket, och tio starka skäl att inte göra någonting. ”Vilken är den rätta vägen? Vilken är den, eller finns det ens en minst dålig väg att gå?”

Kyrkorådets ordförande menar att EU-migranterna som alla andra kan ta del av församlingens utbud. Hen berättar dock att en tiggare som kom in i kyrkans lokaler blev utskälld av en person, som inte tyckte att den tiggande var välkommen. Ordföranden bjöd då in den tiggande mannen.

...kände att här står vi här inne och äter och där står han utanför och försöker få ihop någon slant. Men han gick in och tog sin mat, se'n gick han ut och satte sig. Se'n när jag kom förbi så tackade han.

I förortsförsamlingen svarade man direkt att man inte har något riktat arbete gentemot människor som kommer från forna öststaterna och tigger. ”Vi är väldigt vilse i den här frågan”. Likväl visade det sig att diakonkollegiet vi intervjuade hade en tämligen klar bild av förekomsten av gatutiggeri i stadsdelen, hur de tiggande personerna fördelade sig.

De finns också utanför kyrkan på söndagarna. På söndagarna sitter det två stycken numera.

Samtidigt menade kyrkoherden att problemet med fattiga människor som söker kyrkans stöd inte var nytt.

Människor som lever utanför systemet eller i systemet i väntan, men som är utsatta. De har vi ju sett här, länge.

Människor i den mångkulturella förorten har i decennier haft behov av hjälp, och kommit till kyrkan. Tiggeri har hanterats, fast inte kallats så. Men frågorna har pockat på. ”Ska vi

stötta med kontanter och kläder och mat?” ”Ska vi tänka kortsiktigt eller ska vi tänka långsiktigt?”

Församlingens kyrkoherde ser det som att tiggarna är en grupp som den lokala kyrkan har ”någon typ av ansvar för”, vilket också gäller andra grupper såsom flyktingar och missbrukare, men som man inte riktigt vet hur man ska jobba med. Genom en second handverksamhet i förortskyrkan kan man erbjuda billiga kläder, och församlingen driver även ett projekt tillsammans med myndigheterna för människor långt från arbetsmarknaden.

Diakonerna konstaterade också att gatutiggeriet var relativt begränsat i den mångkulturella förorten jämfört med de centrala delarna av storstaden. Likväl är tiggeriet ett socialt problem som man menar är svårt att hantera – vad som ska göras är inte på något vis självklart. Vintern före intervjun hade man beredskap för ett vinterhärberge för hemlösa som stadens stadsmission ansvarade för och dit församlingen rekryterade volontärer. En svårighet ligger i att gruppen tiggare från forna öststaterna inte alltid behandlas med respekt i förorten, ”de känner sig inte välkomna här, för här finns en hierarki”. Så också i kyrkans öppna caféverksamhet.

...det finns sådana tendenser naturligtvis. Självklart, eftersom varje människa bär en liten rasist inom sig, brukar jag säga.

Detta skulle man nu försöka bearbeta internt bland medarbetarna, bland annat genom fortbildning.

I den större staden menar församlingsherden som ansvarar för den kyrkliga verksamheten i centrala staden att man inte ”har något gemensamt tänk just kring tiggeriet”. Hen tar inte ställning till tiggeriet som inkomstkälla, men menar att församlingen på något sätt vill hjälpa människorna som befinner sig i den situationen.

Rent praktiskt var det den kyrkliga samarbetsorganisationen RIA-Hela Människan som först tog emot gruppen gatutiggare i sin caféverksamhet. Här fanns också en dusch för hemlösas behov. RIA har som primär målgrupp människor med missbruksproblem. Den hösten, när gruppen som sökte sig till RIA ökade från 20 till 60-70 personer, beskriver organisationens ordförande att situationen blev kaotisk. ”Det var köer, hur långt som helst”. Svenska kyrkan och RIA tog då kontakt med kommunens stadsledningskontor. Insatser fördelades i ett nätverk med olika frivilligorganisationer (mat, dagverksamhet, m.m.) och kommunen ordnade en period en lösning för boende på en campingplats utanför staden. Församlingens diakon beskrev sin uppgift som å ena sidan att ”se till att staden tar sitt ansvar. Att vara katalysator”. Å andra sidan att i församlingen ordna, innan campinglösningen var på plats, frukost på söndagarna, innan gudstjänsten, när ingen annan organisation var verksam. ”Och så laddade de sina telefoner, i vapenhuset”.

Församlingen som fått tillgång till extra medel via stiftet, bekostade bland annat tält och sovsäckar. Campinglösningen gjorde att livssituationen för gruppen strukturerades och förbättrades, och, beskriver diakonen, ”då backar vi”. Vid intervjutillfället berättar diakonen att det fortfarande kommer några enskilda som då kan ta del av det reguljära församlingslivet. Vad som skulle hända när campinglösningen skulle upphöra var dock oklart. Runt enskilda individer har man ett samarbete med kommunen, som till exempel kan handla om att dela på kostnaden för biljetter till hemlandet vid speciella fall. Under julhandeln initierade församlingens medarbetare en insamlingskampanj till Hjärta till Hjärta, med biståndsverksamhet bland annat i Rumänien.

Tiggerifrågan, eller gruppen EU-migranter som försörjer sig genom tiggeri, visar sig inte vara en fråga eller målgrupp som fallstudieförsamlingarna särskilt valt att prioritera under intervjuperioden (2015-2016). Det finns dock en tydlig uppmärksamhet, resonemang om vägval och kontakter med respektive kommun om frågan.

Församlingen och de ensamma

Ensamhet, och kanske framför allt ensamma äldre har varit en kategori för vilka Svenska kyrkan har arrangerat olika typer av verksamheter. Det har handlar om verksamheter som symöten, caféer, träffpunkter och så kallade leva vidare-grupper för dem som mist en nära anhörig. Det har också handlat om riktade hembesök och besöksgrupper där volontärer involveras. Ensamhet bland äldre har varit en fråga som kopplats ihop med Svenska kyrkan och den tycks inte ha utmanats av välfärdsstaten om att vara den som ”äger” detta fenomen. I ett tal vid Diakonins riksmöte 1971 pekade statsrådet Alva Myrdal ut ett fält som ”samhällets ansvarstagande” ännu inte förmått täcka:

Det är anonymiteten i storstadens grannskap och ödsligheten, övergivenheten i glesbygdens, som nu alltmer framträder som individernas verkligt ofyllda behov. (---) Här finns förvisso plats för nya pionjärgärningar. (Myrdal 1972, s. 110)

Även om kommunala dagcentraler omnämns som ”trevande försök” så såg statsrådet ”med största tillfredsställelse” att trossamfunden engagerar sig i uppsökande verksamhet, besöks-tjänst och telefonjourer. (Myrdal 1972, s. 110f)

Även om det finns andra organisationer såsom Röda Korset, Stadsmissionen och pensionärsorganisationer som anordnar aktiviteter för äldre ensamma har Svenska kyrkan varit en naturlig aktör inom detta område (Linde 2019). Samtidigt är arbete med ensamma äldre ingen fråga som i regel väcker någon medial uppmärksamhet, eller som i någon högre grad bidrar till att synliggöra en organisation. Med anledning av dessa ansatser som kan knytas till ”claimsmaking” är vi intresserade av hur olika församlingsrepresentanter pratade om, såg på och förhöll sig till arbete med ensamma (i huvudsak äldre).

I den mindre staden arrangerar församlingen ”mycket sociala träffar, luncher, caféer och sådana saker”. Diakonerna talar här om typer av ensamhet: den existentiella ensamheten vi alla har att bära eller ”en ensamhet för att man faktiskt inte har några vänner eller familj eller sociala kontakter”.

Och det jag kan se utifrån mitt eget arbete är att det har blivit mer kontakter, om man nu tänker äldre då, som faktiskt inte har någon familj, som inte har några nära som bor här eller som faktiskt är helt ensamma.

Medvetenheten finns också här att de ”riktigt ensamma kommer inte till de här träffarna. Det finns de som varken vill eller kan delta; ”om man till exempel har kol att man sitter där och hostar och känna att jag stör, då drar man sig undan. Då möter man ju ingen”. Då kan man prata om en ”dubbel ensamhet”. Ett sätt för att främja möjligheten till kontakt är att arrangera små projekt för den enskilde. ”Någon har vi engagerat i att plantera tomatplantor och passa här nere”. Syftet är att det ska finnas någonting att hänga upp vardagen på, och känna sig behövd, om än inte varje dag. Man beskriver även försök att bilda smågrupper, två och två. Men kan dessa inte träffas själva utan någon församlingsmedarbetares medverkan så blir det inte så frekvent. De intervjuade diakonerna beskriver att möten med vissa mycket ensamma personer kanske kan ske var tredje vecka.

Även här försöker man engagera frivilliga medarbetare. Församlingen erbjuder också leva vidare-grupper. Ett generellt mönster för dessa samtalsgrupper för sörjande i alla de tre fallstudieförsamlingarna är att intresset är begränsat och det kan vara svårt att få ihop grupper kontinuerligt.

I förortsförsamlingen finns ett likartat mönster av olika mötesplatser, soppluncher och caféer. I en distriktskyrka finns två regelbundna gemenskapsträffar, en på svenska och en på arabiska.

Av fyra äldreboenden som finns i kommunen har församlingen besöksverksamhet på tre. Ideella krafter, med diakonen ”som spindel i nätet”, bistår vid gudstjänsterna på boendena genom att hjälpa dem som vill till samlingslokalen och har även kontakt med enskilda på boendena. Schemaläggning och vem som gör vad sköts av frivilliga. De ideella besökarna i församlingens tre besöksgrupper rekryteras bland annat genom leva vidare-grupper. Intentionen att försöka organisera ett volontärarbete för de församlingsdiakonala uppgifterna är en i församlingens kyrkoråd uttalad inriktning. Den diakon som har som särskild uppgift att utveckla de frivilliga insatserna hävdar att ”det som vi som kyrka egentligen vill och kan erbjuda, är gemenskap, och att man i den gemenskapen stöttar varandra”. Diakonerna gör en del hembesök, ”det händer att man hinner med ibland”, men kon-

staterar samtidigt att diakonen ”inte kan vara närmaste vän med alla”. Därför försöker man bygga nätverk, människor emellan.

Ring varandra, ring gärna en gång om dan, till dom som inte har några anhöriga. Vi har flera sådana.

I den större stadens församling serverar man sopp- eller pajluncher på olika dagar i församlingens kyrkor och församlingshem. I en central lokal har man på måndagar ett ”kulturcafé där det kommer någon och spelar och sjunger”. I en närliggande kyrkobyggnad finns en caféverksamhet 4-5 dagar i veckan där det också erbjuds arbets- och språkträning.

Det har också funnits ”trivselträffar” i församlingens distriktskyrkor, framför allt inriktade på äldre församlingsbor, somliga drivna av ideella krafter. Några har lagts ner ”av ålder”, andra lagts samman med andra träffpunkter. Det finns också en strategi, när man planerar samtalsgrupper för sörjande, så kallade leva vidare-grupper, i anslutning till när det serverades lunch i församlingshemmet. Då kan kontakten fortsätta när den tidsbegränsade samtalsgruppen avslutats.

Dessa verksamheter är inte explicit riktade mot ”ensamma” människor men utgör en möjlighet till kontakt. Det finns en ambition att: ”försöka skapa platser, mötesplatser där människor kan lära känna varandra”. De intervjuade medarbetarna i församlingen är dock mycket medvetna om att det finns isolerade människor som inte vill eller kan söka gemenskap.

Vi ber varje vecka för den dolda nöden. För jag tänker, där är nog många, som går in i den gruppen av dom som är gamla eller äldre. Därför att vissa lever så helt isolerade.

Man beskriver också detta som en åsidosatt uppgift, även om vissa hembesök görs. En kyrkorådsordförande menar att det diakonala arbetet skulle behöva ”mycket, mycket mer resurser”. Vid intervjutillfället gjorde församlingen en satsning att informera hemtjänst och äldreomsorg om möjligheten att kontakta diakonerna vid behov.

Församlingsherden säger att ”vi är bättre på att jobba mot den ensamheten än mot människor som befinner sig i en situation så man måste tigga för sitt uppehälle.”

Vi har fokus där och det är väl liksom det svenskkyrkliga, det är liksom det som vi är vana vid, det som vi är bra på att hugga tag i liksom och så. Där har vi ett språk för det och vi kan kommunicera också.

Någon förväntan på att Svenska kyrkan ska vara en tydlig aktör vad gäller ”ensamhetsfrågan” har dock inte den intervjuade församlingsherden upplevt.

Alla tre församlingarna har flertalet öppna mötesplatser. Här serveras soppa och annan lunchmat, det bjuds till trivselträffar och andra träffpunkter. Caféer finns på många platser

och i flera former. I förortsförsamlingen finns det gemenskapsträffar både på svenska och arabiska. Dessa verksamhetsformer innebär möjlighet till kontakt. Men de intervjuade medarbetarna är också medvetna om att det finns människor som varken kan eller vill delta. Här söker man i den mindre församlingen former för att knyta an till och engagera församlingsbor. Det uppsökande arbetet beskrivs i den större församlingen som en åsidosatt uppgift. Här finns ambitioner att engagera frivilliga medarbetare. I förortsförsamlingen syns detta tydligast organiserat när det gäller dem som bor på äldreboenden.

Claimsmaking

Ett tema som studien fokuserar på är ”claimsmaking”, eller huruvida en verksamhet på olika sätt agerar för att uppmärksamma ett fenomen och att detta fenomen på något sätt kan ses som problematiskt och bör åtgärdas. I vårt sätt att använda ”claimsmaking” tänker vi inte enbart att det handlar om ett sätt att uppmärksamma ett problem utan även om att göra anspråk på att vara den verksamhet som är bäst lämpad att hantera problemet. Organisationer inom civilsamhället behöver på olika sätt legitimera sin verksamhet och ett sätt att göra detta är att dels lyfta fram fenomen som problematiska och dels att göra anspråk på att vara den verksamhet som bäst kan hantera och föreskriva åtgärder för detta problem. Till exempel har såväl Majblomman som Rädda Barnen profilerat sig i förhållande till barnfattigdom.

Men om man jämför med andra verksamheter inom civilsamhället ser sig de församlingar vi studerat som förhållandevis blygsamma när det kommer till ”claimsmaking”. Överhuvudtaget tycks de vara försiktiga och återhållsamma när det gäller synlighet i olika sammanhang. Det tycks på lokal nivå inte finnas någon större ambition att ”marknadsföra” eller legitimera församlingens diakonala verksamhet. Snarare är det väl så att Svenska kyrkan centralt på olika sätt har agerat för att lyfta fram olika typer av problem och Svenska kyrkans roll i förhållande till dessa. Några mer explicita försök att påpeka problematiska förhållanden har vi i denna begränsade studie av lokala församlingar inte kunnat se, däremot finns det mer implicita sätt att synliggöra verksamheten. Även om församlingarna inte på ett mer uppenbart sätt ägnar sig åt ”claimsmaking” försöker de på andra sätt legitimera och synliggöra sin verksamhet. Detta sker genom olika strategier och ibland kan nog strategin närmast beskrivas som anpassning. Församlingarna verkar i olikartade kontexter.

Den mindre församlingen ägnar sig inte åt någon mer tydlig form av ”claimsmaking”. Snarare är det så att sociala problem knackar på församlingens dörr, det kan handla om flyktingar, men det kan också handla om någon kurator inom sjukvården som inte riktigt vet vart de ska hänvisa patienter som inte riktigt passar in i vården. En ansökan om medel från Europeiska socialfonden till ett kompetensutvecklande projekt– ”diakonal trädgårdsrehabilitering” – visar dock på ett visst anspråk på att ha kompetens och miljö för att bistå människor med svårigheter att komma ut på arbetsmarknaden.

I förortsförsamlingen verkar det finnas en idé om att det viktigt att synliggöra den socioekonomiska utsattheten som präglar delar av församlingen. Men även om man verkar i ett område som präglas av socioekonomisk utsatthet finns det också plats för mer ”tradition-

ellt” arbete. Förutom förortsområdena så finns i församlingen också mer landsortsbetonade bostadsområden där olika typer av träffpunkter för äldre och ensamma tycks vara förhållandevis välbesökta aktiviteter. När det gäller ”claimsmaking” handlar det också i denna församling om att försöka hantera de utmaningar som mer eller mindre hamnar i knät på verksamheten. Man behöver inte söka upp behov eller definiera några problematiska förhållanden som sina, de finns där redan.

Inte heller i denna församling görs några mer påtagliga försök att öka synligheten. Man är visserligen medveten om att andra församlingar i den stad man är verksam i drar till sig ett visst medialt intresse, men har svårt att själv nå ut på samma sätt.

I den större stadens församling framkommer inte att man på något uttalat sätt arbetar med att försöka göra frågor till sina. Snarare är det så att man blir involverad i de sociala utmaningar som uppkommer. EU-migranterna som tigger är ett exempel. Här var det inte fråga om att i konkurrens med andra göra detta till kyrkans fråga. Snarare är det så att församlingen befinner sig i ett nätverk av andra verksamheter där man på olika sätt dras med i olika typer av projekt och insatser. Församlingen befinner sig bland annat i ett nära samarbete med en verksamhet som också arbetar med frågor som hemlöshet och missbruk. På så vis länkas uppkomna sociala frågor in i församlingens diakonala arbete. Sociala situationer uppstår där kyrkan förväntas träda in utan att man aktivt arbetar med att göra frågor till sina.

Frågor om ”claimsmaking” handlar till stor del om att peka ut ett område som problematiskt och att i samband med detta lyfta fram sin egen verksamhet som lämpad att hantera denna fråga. Men det finns också andra sätt att lyfta fram den egna verksamheten som betydelsefull och nödvändig. Ett sådant sätt rör synlighet och kan till exempel handla om att synas i medier. I församlingen finns ingen uttalad strategi för att synas i de lokala medierna. I stället lyfter man fram det lokala församlingsbladet som beskrivs ha stor spridning. En annan aspekt som lyfts fram när det gäller synlighet är att församlingshemmet har flyttat till en central plats i staden. Detta har ökat synligheten, många stannar till och undrar vad det är för verksamhet. Hur församlingen väljer att rent geografiskt positionera sig tycks ha betydelse då många verksamheter av drop-in karaktär får en högre grad av tillgänglighet. Genom en ökad exponering av församlingens verksamhet ökar tillgängligheten, ”inte bara för sökande utan för gemene man”.

Om man tittar på hur de olika församlingarna förhåller sig till ”claimsmaking” så tycks en av dem ha arbetat mer aktivt i förhållande till tiggeri, medan de andra på olika sätt har låtit andra verksamheter hantera den frågan. Man visste inte riktigt hur man skulle hantera den, i den ena församlingen fanns det en osäkerhet kring vilka samarbeten som skulle behövas

och i den andra såg man inte tiggeriet som ett särskilt utmärkande problem i en stadsdel som rymmer många fattiga hushåll.

Inte heller när det gäller äldre och ensamhet lyfter de intervjuade fram detta som något som framför allt ligger inom Svenska kyrkans ansvarsområde. Man konstaterar att problemet finns, att ensamheten är stor, men lyfter inte fram kyrkans diakoni som den verksamhet som borde hantera detta. Snarare talar de intervjuade om att de äldres anknytning till kyrkan minskat och att intresset för så kallade leva vidare-grupper (samtalsgrupper för sörjande) har avtagit. Det som snarare framkommer är att de verksamheter som etablerats nu vänder sig till andra grupper, ”daglediga”, som t.ex. arbetslösa, sjukskrivna, människor med psykisk ohälsa etc. Något som i decennier tillhört Svenska kyrkans kärnverksamhet, och som många förknippar med diakoni, tonas snarare ner av de olika församlingarna.

Ett sätt att förstå ”claimsmaking” och att definiera problem är att använda uttrycket profetisk diakoni som till stor del handlar om att definiera och peka på samhällsfenomen som problematiska och som på olika sätt behöver åtgärdas. Andra sätt att beskriva dessa förväntningar som ändå tycktes finnas är att kyrkan bör använda sin ”röst”-funktion, eller med andra ord driva opinion i olika frågor. Det fanns också ett slags indirekt ”claimsmaking”, flera av de intervjuade gav uttryck för förväntningar på att kyrkan skulle agera socialt:

Och när man talar med folk ute så, så är det tyvärr inte gudstjänster och sådant utan det är det här diakonala som man förväntar sig att kyrkan ska. Om ingen annan ställer upp, så ska kyrkan ställa upp.

Sammantaget tycks församlingarna inte vara speciellt aktiva när det gäller att hålla sig framme och peka på vare sig tiggeri eller ensamhet som något problematiskt och där kyrkan kan vara en drivande aktör. Snarare tycks det vara så att församlingarna inväntar hur andra i omgivningen väljer att göra eller agerar först när problemet hamnar i det egna knät, i alla fall när det gäller tiggeri. Vad vi kunnat se finns det inga uttalade och formulerade strategier kring hur nya sociala frågor ska hanteras. Varje församling utarbetar själv sitt förhållnings-sätt till olika typer av ”nya fenomen”, mycket utifrån den lokala kontexten, En bidragande orsak till detta är att det enligt de intervjuade inte finns några centrala direktiv eller riktlinjer som de förväntas agera utifrån. Mer om detta i det följande.

Samverkan

Ett annat tema som vi varit intresserade av är hur församlingarna genom sin diakoni samverkar med det omgivande samhället, i första hand med andra verksamheter inom civilsamhället men också med offentliga välfärdsaktörer. Svenska kyrkans diakoni sker inte i ett tomrum utan befinner sig på samma lokala arena som andra verksamheter. Detta innebär å den ena sidan möjligheter för olika typer av samverkan, att man kan lösa uppgifter och uppkomna situationer genom att hjälpas åt. Men å andra sidan kan det innebära konkurrens om vem som ska ha rätten att hantera vissa frågor. Det kan också gälla konkurrens i förhållande till finansiering. I relation till offentliga aktörer kan det handla om att samverka eller att komplettera när det offentliga inte räcker till. Men det kan också röra sig om att som verksamhet ta emot personer från Försäkringskassan eller Arbetsförmedlingen för praktik eller arbetsträning. När det gäller de tre församlingarna så befinner de sig på olika sätt inbäddade i flera typer av samverkan.

Den mindre stadens församling verkar i en mindre kommun där det tycks finnas mindre av mer upparbetad och etablerad samverkan. Vad gäller samverkan med andra frivilliga organisationer finns man i ett nätverk som träffas med viss regelbundenhet men som inte verkar ha någon mer operativt samarbete mer än punktvis. När det gäller samverkan kring tiggeri så har man valt att inte bygga upp någon samverkan, även om erbjudande funnits. Istället har man låtit andra hantera situationen kring EU-migranterna. Kyrkoherden pekar under intervjun på det hen menar är en ständig utmaning i diakonin; ”var går gränsen, ska vi; när samhället drar sig undan ska vi med automatik fylla igen de luckorna?”

Det finns samverkan med offentliga aktörer men det verkar i huvudsak röra sig om ett mer informellt samarbete. Det handlar om att välfärdsaktörer från verksamheter som äldreomsorgen eller sjukvården kontakter diakoner för att de är bekymrade för individer som befinner sig i utsatta situationer men som dessa verksamheter inte helt kan hjälpa. Samverkan kan alltså här ta form genom att offentliga välfärdsaktörer ber församlingen att komplettera deras egen verksamhet. Från församlingen är man annars ganska tydlig med att man inte ser kyrkan som en aktör som ska ta över sådant som de offentliga verksamheterna förväntas hantera.

I förortsförsamlingen blir det tydligt att den lokala kontexten spelar roll för hur samverkan tar sig uttryck. Här samarbetar man med invandrarkyrkor och andra trosamfund, vilket kan ses som naturligt med tanke på att medlemmar i Svenska kyrkan är i minoritet i förhållande till andra trosinriktningar. Man har också en samverkan med stadsmissionen avseende arbete med flyktingar, på så vis att man upplåtit en lokal för stadsmissionens arbete där arbetet i huvudsak utförts av volontärer. Församlingen samverkar

också med andra välfärdsstatliga aktörer, i ett projekt har församlingen tagit emot personer från arbetsförmedlingen som fått arbetsträna i församlingens olika verksamheter.

Den större stadens församling befinner sig i olika typer av samarbete och samverkan. För det första har församlingen en stark koppling till en annan frivillig verksamhet som arbetar med social utsatthet som missbruk, psykisk ohälsa och hemlöshet. Denna samverkan har delvis sin förklaring i att nyckelpersoner har positioner i båda organisationerna och så att säga sitter på dubbla stolar. När trycket från EU-migranter som behövde tillgång till dusch etcetera blev för stort för den frivilliga organisationen blev församlingens diakoni en aktör som trädde in och i sin tur förhandlade fram olika lösningar tillsammans med kommunen. Samverkan med kommunen tycks också ha spår ganska långt tillbaka, det handlar bland annat om att man hjälpt varandra med olika verksamheter, både vad gäller personal och lokaler. När det gäller synen på ansvar och gränssnittet mellan offentligt och frivilligt är man i församlingen förhållandevis tydlig med att man inte vill överta välfärdsstatens uppgifter utan att det är viktigt att upprätthålla dessa gränser. Samtidigt menar man att kommunen inte mår med de uppgifter den har, utan frivilliga verksamheter, däribland kyrkans diakoni, får träda in och avlasta. När olika verksamheter riktat mot äldre dras ner har man inom församlingen mött upp med att starta liknande verksamheter inom kyrkans regi.

En annan dimension av samverkan är att församlingen låter människor på uppdrag från Arbetsförmedling eller Försäkringskassa arbeta i församlingen som praktik, arbetsträning eller liknande. I den större stadens församling har man tagit emot denna typ av personer i olika verksamheter, men man har ställt sig skeptisk till att ta emot ersättning från Försäkringskassan eller Arbetsförmedlingen. Man har till exempel inte velat vara en del av FAS 3 eller liknande arrangemang.

När det gäller samverkan så verkar det skilja sig åt en del mellan de olika församlingarna. I några är samverkan mer uttalad och etablerad medan det tycks vara något mer ad-hoc i den mindre stadens församling. Det är framför allt i förortsförsamlingen som samverkan med andra frivilligorganisationer verkar vara mer utbyggd. Detta ser ut att vara en följd av nödvändighet, då en stor del av de boende inte tillhör Svenska kyrkan, men man är på olika sätt tvungen att hjälpas åt för att hantera olika typer av utsatthet och behov som finns i området. I den mindre stadens församling finns samarbete med ett nätverk men det tycks mer handla om att man träffas än att man bedriver någon form av verksamhet tillsammans. Inte i några av fallen kan vi uppfatta någon form av konkurrens i förhållande till andra frivilligorganisationer. Det handlar snarare om att tillsammans försöka hantera olika typer av sociala situationer som uppstår. När det gäller samverkan med offentliga verksamheter verkar dessa vara mer omfattande. Till viss del handlar det om att man hjälps åt för att

hitta lösningar, till exempel när man samverkade kring EU-migranternas situation. Sysselsättning och praktik är andra fält där församlingar samverkar med myndigheter.

Att samverkan kan se väldigt olika ut i de olika församlingarna, kan delvis bero på att den lokala kontexten skapar förutsättningar för olika typer av samverkan. Men det handlar också om mer personbundna typer av samverkan, där olika typer av samarbete tycks uppstå och etableras utifrån diakonernas, prästernas eller kyrkopolitikernas egna nätverk. Dessa förhållanden gör att det är svårt att teckna någon övergripande bild av hur Svenska kyrkans diakonala arbete förhåller sig till olika former för samverkan.

I intervjuerna är det ingen som opponerar sig mot beskrivningen att Svenska kyrkan nu på olika sätt är en frivilligorganisation bland andra, som konkurrerar och behöver söka samverkan på samma sätt som andra idéburna verksamheter. Samtidigt tycks det vara viktigt att lyfta fram det unika med Svenska kyrkan, något som förmodligen både kan gagna och motverka samverkan med andra aktörer. När det gäller gränssnittet till den offentliga välfärden ser det också olika ut. I samtliga intervjuer framkommer det dock att man menar att det viktigt att hålla en rågång mellan församlingsdiakonins och de offentliga välfärdsaktörernas ansvar. Värt att lyfta fram är att samtliga församlingar har socialdemokratiska ordföranden i kyrkoråden. Detta kan påverka hur man ser på det civila samhällets relation till välfärdsstaten. Snarare än att man strävar efter att ta över uppgifter tycks det finnas en ambition om att pressa tillbaka ansvar till välfärdsstaten. Detta gäller åtminstone det formella ansvaret – i förhållande till enskilda individer kan församlingen vara beredd att ”ta över” uppgifter från det offentliga – eller åtminstone bidra.

Styrning

Svenska kyrkan är en stor och landsomfattande organisation, från 1930 konstituerad som en kyrklig kommun bredvid den borgerliga kommunen. Även efter 2000 är Svenska kyrkan uppbyggd som en parallell verksamhet till det politiska parlamentariska systemet. Svenska kyrkans minsta enhet är församlingen. Stiftet är den regionala nivån och på nationell nivå finns kyrkomötet (motsvarande nationell representation, ”riksdag”). Under de senaste åren har det skett sammanläggningar av församlingar till större enheter. På så vis har det skett, och sker, förändringar på den lokala nivån (SKU 2011:2). Men trots likheterna med det parlamentariska systemet finns det mycket som skiljer sig åt. Detta rör bland annat graden av vertikal styrning, det vill säga att församlingarna står förhållandevis fria att planera och organisera sin verksamhet, däribland de diakonala insatserna. Kyrkoordningen (KO), kyrkans konstitution, anger att församlingarna ska utöva diakoni. De ska också fira gudstjänst, bedriva undervisning och mission (KO kap 2). I övrigt benämns inte uppgiften att utöva diakoni och den definieras således inte heller. Ett första normativt dokument om diakoni utgavs inte förrän 2015 i form av ett biskopsbrev om diakoni. Kyrkokansliet på nationell nivå utgav 2018 ett material: Vägledning för diakoni. Teori, praktik och verksamhetsutveckling i församling.⁶ Här anges dock inte vad en församling i Svenska kyrkan ska göra när den utövar diakoni. Materialet är utformat för att vara ett stöd för förtroendevalda, anställda och ideella medarbetare, som ett ”verktyg för strategiskt målarbete” (a.a., s. 3). En fråga att ställa är därför om, hur och i vilken grad församlingarnas medarbetare upplever att det diakonala arbetet är styrt, framför allt från stiftsnivå och kyrkoråd.

När nu församlingarna står förhållandevis fria vad gäller det diakonala arbetets inriktning och organisering är det därför av intresse att närmare titta på hur detta tar sig uttryck, det vill säga var beslutsfattandet ligger när det gäller utformning och innehåll.

I den mindre stadens församling menar diakonerna att de har möjlighet att arbeta förhållandevis självständigt, vilket såväl kyrkoherden som kyrkorådets ordförande skriver under på. De har ett stort förtroende för diakonerna att planera och genomföra det diakonala arbetet. Diakonerna menar att det skett en förändring från tidigare kyrkoråd som var mer ifrågasättande, bland annat i förhållande till en öppen mötesplats för socialt utsatta och marginaliserade personer. I församlingen har det inrättats en särskild arbetsledande funktion, en chef för det diakonala arbetet, vilket man menar är en markering kring hur man i församlingen ser på det diakonala uppdraget. När det gäller styrning från stift eller

⁶ <https://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/vagledning-for-diakoni-i-svenskakyrkan>

nationell nivå så är det inget man direkt märker av. Det handlar mer om information och viljeinriktning, som till exempel biskopsbrevet om diakoni (2015). En av representanterna från församlingen lyfter fram den frihet, men kanske också vilshenhet, som finns avseende den diakonala inriktningen i Svenska kyrkan:

Vi är, tror jag, 1300 församlingar i Sverige. Det är ju enormt. Och så samtidigt har vi ju ingen tradition, vi är inte som den katolska kyrkan med en strikt hierarki och en beslutsordning, utan vi har vår riksdag, kyrkomötet. Där kommer det inte alltid ut sådana väldigt konkreta grejer. Så vi är många som famlar.

I förortsförsamlingen blir styrningsfrågan intressant då de står inför en sammanläggning av församlingar som beskrivs ha olika syn på vissa delar av den diakonala uppgiften, i detta fall om att ge direkt hjälp till behövande i förhållande till att arbeta mer långsiktigt. Detta tycks vara en laddad fråga som kan vara svår att hantera utifrån ett kyrkoråds- eller arbetsledningsperspektiv. Vårt intryck är att det är fråga om förhållandevis starka grupper av medarbetare som tämligen självständigt råder över inriktningen av den diakonala verksamheten. Diakonerna beskriver att de strävar efter att ha gemensam policy, till exempel när det gäller materiellt stöd. I arbetet med att ta fram en församlingsinstruktion, berättar det intervjuade diakonteamet, att förtroendevalda lyssnat in medarbetarna och "bollat" texten med dem. Samtidigt menar diakonerna själva att det finns viss styrning, även om det nog snarare kan uppfattas som uppmaningar att inte tappa vissa frågor, såsom tiggerifrågan hösten 2015 när istället flyktingfrågorna kom att dominera det offentliga samtalet:

Och samtidigt så kommer det ju uppifrån, oftast från kyrkoherden, att nu vill vi att ni tänker kring den frågan. Att ni inte får glömma den här frågan.

I den större stadens församling så tycks det finnas en upparbetad respekt mellan kyrkoråd, församlingsherde och den diakonala verksamheten. Diakonerna upplever att de har förtroende att organisera det diakonala arbetet som de själva anser lämpligt. När det gäller frågan om avsaknaden av mer tydlig styrning menar de att detta är på gott och ont. Å den ena sidan ger det en frihet att anpassa verksamheten efter de behov som finns i församlingen. Men å den andra sidan blir det tydliga skillnader mellan olika församlingar; som församlingsmedlem kan man inte riktigt veta om de verksamheter man efterfrågar faktiskt erbjuds. När det gäller styrning från högre nivåer som från stifts- eller nationell nivå menar man att det inte förekommer någon direkt styrning. Från stiftets sida skulle det möjligen kunna handla om att det finns pengar för olika typer av projekt, men inte att det förekommer någon styrning av befintlig verksamhet.

Sammantaget blir det tydligt att det snarare är en fråga om "Svenska kyrkans diakonier"-pluralis - än diakoni som något entydigt. Upplägg, innehåll och utförande ser olika ut beroende på den lokala kontexten. Detta gör det svårt att tala om diakoni i singularis. Medan en församling fokuserar integrationsfrågor kan en annan vara nästan helt inriktad mot äldre personer. Nationell nivå och stift är tämligen osynliga under intervjuerna, förutom när stiftet synliggörs genom erbjudanden om utbildningar och att man finansierar vissa projekt. I övrigt handlar det mest om hur kyrkoråd, kyrkoherde och framför allt diakonerna själva väljer att organisera de diakonala verksamheterna. Vidare tycks det spela en påtaglig roll vem eller vilka som arbetar i en församling, individuella medarbetare kan sätta en tydlig prägel på verksamhetens utformning. Detta gäller samtliga aktörer, en stark ledamot i kyrkorådet med mycket kontakter kan sätta sin prägel på församlingens diakoni. Kyrkoherdens intresse för och position i förhållande till församlingsdiakonin ser olika ut. Möjligen handlar det också om hur länge han eller hon funnits i församlingen. Diakonerna tycks ha stora möjligheter att själva styra och organisera verksamheten. I intervjumaterialet omnämns "drivande diakoner i [grann]församlingen som drivit i en viss linje, och här har det funnits andra diakoner som drivit en annan linje". På så vis tenderar avsaknaden av annan styrning att ge församlingarnas diakoni olika uttryck.

Sett ur ett större perspektiv finns det anledning att fundera över vilken bild Svenska kyrkan vill ge av det diakonala arbetet. Svenska kyrkans opinionsbildande röst strävar, i alla fall under perioder, mot att prioritera vissa frågor, exempelvis bemötande av flyktingar (Linde & Scaramuzzino 2018). Hur samspelar församlingarnas röst-funktion med församlingarnas service-funktion, deras praktiska diakonala arbetsinsatser (Lundström & Wijkström 1995; Scaramuzzino & Meeuwisse 2017)? I intervjumaterialet kan vi se att det finns en avsaknad av policy avseende vad en församling ska göra, eller i alla fall hur den ska agera, framför allt om det uppstår nya sociala utmaningar.

Rationalisering och förändrade synsätt

Detta avsnitt har förändringar i fokus. Svenska kyrkans församlingar syns vara inne i en flerdimensionell förändringsprocess, till form och innehåll.

Förändringsfaktorer

För vissa församlingar är det yttre förhållanden som stöper om villkoren. Som nämnts har församlingar lagts samman till större enheter. Det har även påverkat den interna organiseringen. Under 1900-talets urbanisering där nya stadsdelar växte fram organiserades de kyrkliga urbana miljöerna ofta i geografiska distrikt där det byggdes en kyrka med samlingslokaler och verksamheter i dessa (Eckerdal 1992; Aurelius 1998). På flera håll har detta under senare år förändrats. Även om man behåller de flesta distriktskyrkorna förändras arbetsformerna så att till exempel konfirmationsundervisningen (på grund av sjunkande deltagarsiffror) organiseras utifrån ett större upptagningsområde. Det har också hänt att mindre kyrkor i förorterna sålts till andra trossamfund som i högre grad är representerade på platsen än vad Svenska kyrkan är (Widmark 2010).

Intervjumaterialet visar på flera förändringsprocesser och vi ska här lyfta fram om- och invärldsfaktorer ur informanternas svar, faktorer som påverkar det diakonala arbetet.

I förortsförsamlingen restes, på medeltiden långt ”före förorten”, en idag vitkalkad stenkyrka där i princip alla omkringboende var medlemmar. En förtroendevald berättar att när hen i yngre dagar valdes till kyrkoråd bodde det under 20 000 personer inom församlingens gränser. ”Nu är vi 53 000 i den här församlingen”. Detta har inte medfört att medlemskader har ökat, andelen tillhöriga Svenska kyrkan ligger runt tjugo procent. Inflyttningen har varit stor, men de inflyttade är inte medlemmar i Svenska kyrkan (men ofta i andra trossamfund).

Människors medvetenhet i stadsmiljön om vilken församling man tillhör och var församlingsgränserna går är begränsad, menar de intervjuade i den större stadsförsamlingen. Där ser man det som möjligt att utvinna samordningsvinster, för att ”generera fler mötesplatser för människor”. Den förtroendevalde i den större staden motiverar också förändringen att bryta upp distriktsarbetet med att ”det blev små församlingar i församlingen. Och väldigt hårt knutet till vissa församlingspräster.” I den större staden har ett nytt församlingscenter öppnats mer centralt i staden. Den intervjuade församlingsherden, tillika arbetsledaren, i den större staden är medveten om värdet med det lokala där det fortfarande är en särskild präst som ansvarar för gudstjänsterna i distriktskyrkan. Men hen pekar också på synergieffekter när man jobbar i en större enhet, också att medarbetarna tar större ”helhetsansvar”. Men förändringen, att lämna tanken att organisera församlingsverksamhet

i distrikt, har mött motstånd. Samtidigt skapar nya sätt att organisera, som den förtroendevalde i förortsförsamlingen konstaterar, mycket mer dialoger: ”Hur jobbar vi? Varför jobbar vi så?”

Liknande frågor vid sammanläggning till större enheter har också dryftats i de båda andra församlingarna. I den mindre stadens församling beskrevs hur det tidigare var en diakon i en församling, en deltidstjänst i en annan och en diakoniassistent i en tredje. ”Och var och en skötte sitt”. När dessa församlingar 2010 lades samman till en församling insågs behovet av ett ”helhetsgrepp”, berättar den nuvarande chefsdiakonen.

Förortsförsamlingens kyrkoherde poängterar betydelsen av att hitta gemensamma linjer bland olika traditioner och kulturer i de församlingar som lagts samman;

uppdraget att hitta det gemensamma samtidigt som det lokala ska få fortsätta att utvecklas i sin kontext. Och det är en balansgång hela tiden, vad är det vi gör gemensamt? Och till exempel om vi pratar om diakoni så har vi bestämt oss för att ha en gemensam diakonipolicy som funkar i de här fyra distrikten.

Rationalisering och förändrad yrkesroll

Även organiseringen av medarbetarnas insatser förändras. Präst-, pedagog- och diakonbefattningar i den större stadens församling inriktas mer utifrån en funktion än geografi: ”Det var en präst som var inriktad på vuxen, en präst för unga/konfirmand och nu en präst för barn och familj. Så utifrån det blev det naturligt att vi tänkte det också”, berättar en av diakonerna i den större staden.

Till förändrade ”inre” faktorer hör även yrkesrollerna och synen på uppdraget. ”Diakoni var någonting som var i ett rum för sig”, menar en diakon i den mindre staden som arbetat för ett nytt arbets- och förhållningssätt. ”Man mötte diakonissorna, som det hette då, vid kaffet och sedan försvann de”. Just vad gäller förekomsten av ideella medarbetare inom det diakonala arbetet identifierar dagens diakoner en skillnad. Fanns det volontärer överhuvudtaget? ”Utan då var det dom [diakonissorna] som skötte allt, alltså man gjorde allt själv.” Detta tror den intervjuade diakonen har att göra med ett generationsskifte inom diakonkåren - från att vara en direkt utförare som är med i allt till att vara den som ser vad som behöver göras, och funderar på vem som ska göra det. I den större stadens församling är församlingsherden inne på liknande tankebanor. Hen ser diakonerna ”som snarare arbetsledare än de som är ute på golvet”.

Och där behöver vi en massa ideella krafter som hjälper till att göra det, de sakerna, som den gamla, traditionella diakonen har gjort förut, som har gjort alla tusentals hembesök och ännu längre tillbaks i tiden lagt om sår och allt möjligt.

Istället bör diakonerna med sin utbildning och kunskap, säger församlingsherden, ”arbetsleda alla de här frivilliga som finns istället. Då får vi så mycket mera gjort”.

En betydelsefull skillnad i organiseringen av det diakonala arbetet i den mindre staden är att en av diakonerna är arbetsledare och chef för det diakonala arbetet samt har budget- och personalansvar. Hen ingår i kyrkoherdens ledningsgrupp. Att skapa ett diakoniteam med en diakon som chef bidrar till att ”vår roll som diakoner har förändrats”. Diakonernas yrkesroll beskrivs här i termer av ”spindel i nätet”; ”möjliggörare” med ett ”helikopterperspektiv”. Ett exempel på innebörden av detta förändrade arbets- och synsätt syns vara det socialfondsprojekt man ansökt om för att bereda rum för människor långt från arbetsmarknaden.

Även i förortsförsamlingen använder kyrkoherden begreppet ”möjliggörare” om diakonernas yrkesroll, med organisering som en huvuduppgift, att leda. Samtidigt, säger kyrkoherden finns det förväntningar på diakonerna ”...att de ska ta de här enskilda samtalen och folk som kommer på dörren”, det vill säga hjälpsökande människor. Kyrkoherden i förortsförsamlingen menar att stöd till enskilda är kollegiala avväganden, men att församlingens diakoni alltmer inriktas på det ”ideella spåret”.

Kyrkoherden i den mindre staden menar att frivilligkrafter (”något av det finaste vi har”) ska ledas på ett ”professionellt” sätt.

Säga att ”bra, härligt att ni vill vara med! Och vi har följande uppgifter, vill ni vara med och göra dem? Kan du lägga tre timmar i veckan på det? Och du på det?” Bra, då menar jag att det är professionellt organiserat.

Synen på ideella insatser - församlingssyn

Som syns ovan är frågan om de ideella medarbetarnas insatser ett aktuellt tema i alla de studerade församlingarna. Tydligast är förortsförsamlingens projekt där en halvtid av en diakontjänst avdelats som projektledare i ett förändringsarbete att engagera och organisera fler ideella medarbetare. Det motiveras här som en fråga om församlingssyn. ”Församling bygger vi tillsammans”. Diakonernas uppgift beskrivs vara att inspirera, leda och fortbilda, men att församlingens diakoni måste bäras av ett bredare ansvar. Anställda medarbetare bor inte nödvändigtvis i den församling de jobbar; ”...församlingen är ju dom som lever här år ut och år in, och måste vara dom som bär.” Här berättas om en händelse utspelad utanför ICA, där församlingsmedarbetare ibland finns på plats som ”torgkyrka”. Plötsligt kom en man fram och presenterade sig som nybliven pensionär. Han hade en gång i tiden velat bli diakon, vilket inte förverkligades, men nu ville han gärna gå in i församlingens besökstjänst.

Den diakon som är projektledare beskriver en smärtsam resa för att ”lära möjliggörandet” i en organisation som hen menar är väldigt sluten. Detta lärande beskrivs också ta form. ”Så fort vi börjar verkligen på allvar börjar ställa frågan Vad vill du bidra med? så finns dom där människorna”. Det finns tre grupper som relativt självständigt, med viss koordinering, gör besök på äldreinstitutioner. I ett par av församlingens kyrkor finns café-

verksamheter – stickcafé, filmcafé, konstcafé – ”och det är bara ideella, på deras idéer, och har dom inte idéer så blir det ingenting”. På liknande sätt talas om soppluncherna: det krävs frivilliga krafter för att laga soppa och diska; ”annars får vi helt enkelt lägga ner det”.

Chefsdiakonen i den mindre stadens församling menar att det saknas ett helhetstänk kring ideella medarbetare i församlingen. ”Vi måste vara offensiva i detta, i rekrytering och handledning, alltså det måste ligga i någon tjänst.”

Även i den större stadens församling gör man en satsning och skickar anställda medarbetare på utbildning, ”Att leda ideella”. Församlingen beskrivs ha en lång historia av idealitet, med ”väldigt många som hjälper till”.

Sedan kan det vara många punktinsatser, vi har en stor julbasar, med ett gäng som står på tårna inför det, och börjar fråga redan i september. Och det är ju personer som också kan få frågor om andra uppdrag.

Här berättas om en pensionerad ekonom hade läst uppropet om överskultsättning (se Hansen & Leo Sandberg 2018) och ville hjälpa till att starta ekonomisk rådgivning. Ett behov hade identifierats med information till nyanlända ensamkommande. Men bilden är inte entydig, berättar församlingsherden. Det är inte så många som kommer och säger ”kan jag få hjälpa till?” utan man måste ställa frågan själv, ”vi måste ställa frågan”. Församlingsherden beskriver en ambition att vara tydlig när någon går in i ett ideellt arbete,

med att vi i framtiden kommer ha nästan ett formulär, att ”det här är din uppgift”, så att man vet och att man kan förhålla sig till det.

Omvärldsförändringar i samspel med inre såväl organisatoriska och kulturella förändringar som synsätt stöper om församlingarnas diakonala arbete. Sammanfattningsvis har vi i denna studie sett en förändring mot större enheter där diakoner organiseras tillsammans, i ett fall under en diakon som chef, i andra fall med uppdraget att agera som en grupp.

Den större arbetsenheten gör att arbetsuppgifter kan bli mer specialiserade för diakoner, men även för andra medarbetare, till skillnad från en tidigare ”allround”-roll i den mindre församlingsenheten.

Vi noterar en tydlig ambition att utveckla det frivilliga diakonala arbetet med hjälp av ideella insatser, ibland benämnda volontärer. Detta syns vara en förändring av en tidigare statskyrklig och kommunalt präglad organisationskultur som kan uttryckas som en ”smärt-sam resa”, för att ”lära möjliggörandet” med engagerade församlingsbor.

Dessa två processer syns samverka så att den förstärkta yrkesrollen för diakonen har att förhålla sig till ett ökande frivilligengagemang. Här skulle motsättningar kunna uppstå. En alternativ tolkning är att det i den förändrade synen på diakonens yrkesroll ingår att organisera ideella insatser, att det blir en arbetsuppgift ”att leda ideella”, som det också finns särskilda fortbildningar för.

Sammanfattande analys och diskussion

Denna analysdel inleds med en diskussion kring hur församlingarna förhåller sig till tiggeri och ensamhet bland äldre, framför allt hur det kan förstås utifrån ett perspektiv av ”claims-making”. Resterande del av analysen ägnas åt olika aspekter av församlingarnas självständighet och hur denna självständighet skapar olika förutsättningar för det diakonala arbetet. I denna diskussion är styrning, eller snarare bristen på styrning, central. Vi fokuserar också den lokala kontextens betydelse för hur det diakonala arbetet bedrivs. I detta sammanhang lyfter vi bland annat fram samverkan utifrån frågan om ”claims-making”, alltså hur församlingen agerar och navigerar i förhållande till olika typer av social problematik.

En försiktig hållning

De tre församlingarna som ingick i studien visade tämligen genomgående upp ett försiktigt förhållningsätt när det gällde att agera eller att lyfta fram sin egen roll, vare sig det rörde tiggeri eller ensamhet bland äldre. Man gav inte uttryck för någon gemensam hållning eller någon tydlig inriktning. Strategin verkade snarare handla om att vänta in och avvakta hur andra lokala aktörer förhöll sig eller om det omgivande samhället gav uttryck för någon form av krav eller förväntningar. Detta var särskilt tydligt i förhållande till tiggeriet. Frågan var vid tidpunkten för intervjuerna en medialt uppmärksammas fråga och på så vis att betrakta som känslig för församlingarna. Ett ställningstagande, framför allt i riktning mot att erbjuda hjälp, innebar en påtaglig möjlighet att bli omtalad i lokala medier. I och med att det inte fanns något uttalad central policy uppfattade vi att det fanns en osäkerhet och försiktighet i församlingarna. När det gäller ensamhet finns det, givet hur Svenska kyrkan sedan decennier tillbaka varit en aktör på detta område, anledning att anta att man skulle lyfta fram kyrkans betydelse för ensamma äldre. Emellertid ser vi inte något sådant i de intervjuades sätt att prata om verksamheten, utan det handlar snarare om att beskriva vilka verksamheter som finns och att det verkar finnas ett vikande intresse för dessa verksamheter. Man påtalar visserligen att det finns ett stort behov, att det finns en utbredd ensamhet, men lyfter inte fram den egna verksamheten som en viktig aktör i sammanhanget.

Det tycks finnas en upparbetad infrastruktur för att möta ensamma äldre, men antalet besökare minskar och intresset verkar ha avtagit. Är det en äldre mer kyrkligt traditionsorienterad generation som minskar, och helt enkelt går ur tiden? Nästa generation har inte samma relation till kyrkliga traditioner. Det verkar också vara nya grupper som söker sig till olika diakonala aktiviteter. Men i talet om sig själva, i förhållande till de behov man

ändå påtalar, finns det i intervjumaterialet inga referenser till Svenska kyrkan som en självklar och central aktör, inte heller till det arbete som bedrivits sedan decennier tillbaka när det gäller ensamma äldre.

Det tycks finnas en osäkerhet kring hur man lokalt ska förhålla sig till samhällsliga utmaningar. I vissa sammanhang går Svenska kyrkan ut nationellt i olika typer av kampanjer som till exempel det så kallade Påskupproret, men då ligger fokus mer på opinionsbildning.⁷ I flyktingfrågor har sådana aktioner och uttalanden samordnats under Sveriges Kristna Råd eller ännu bredare i samverkan med andra aktörer inom det civila samhället. När det gäller det mer konkreta diakonala arbetet är det otydligare hur detta planläggs och varför det ser ut som det gör. Det är svårt att sätta fingret på orsakerna bakom denna otydlighet. En förklaring är förmodligen de självständiga församlingarna och den sparsamma styrning av de diakonala insatserna Svenska kyrkan på nationell nivå bidrar med. När Svenska kyrkan ska anpassa sig till ett delvis nytt landskap, där den behöver hitta sin plats precis som andra frivilligorganisationer, kan det vara så att det som på olika sätt tidigare var kyrkans självklara plats och uppgift inte längre är så given. Vi kan också ana en ovana vid att lyfta fram sin egen betydelse och kompetens då den tidigare mer eller mindre tagits för given och någon direkt ”claimsmaking” har inte setts som nödvändig. I materialet saknas i hög grad röster som refererar bakåt i tiden till den roll kyrkan och dess diakoni spelat tidigare. Ytterligare en orsak till församlingarnas otydlighet kan vara att sociala problem såsom fattigdom och socialt utanförskap tycks ha blivit en alltmer politiserad fråga som mycket har kommit att kretsa runt flyktingmottagande och etnicitet. Att ta ställning för utsatta grupper kan idag uppfattas som ett tydligare politiskt ställningstagande. Detta väcker inte sällan både extern och intern kritik (Nylén m.fl. 2018).

Opreciserat uppdrag

I det empiriska materialet blir det tydligt att det inte finns något tydligt och precist formulerat uppdrag som församlingarna har att hålla sig till när det gäller det diakonala arbetet. Det finns nationella viljeinriktningar men inget som explicit säger hur och vad församlingarna ska arbeta med. Detta innebär egentligen att det inte finns någon direkt styrning vare sig det gäller innehåll eller form vad gäller församlingarnas uppgift att utöva diakoni. Församlingarna är självständiga och den reglering som finns gäller andra områden. Det innebär en stor möjlighet för den enskilda församlingen att planera och genomföra

⁷ Två opinionsyttringar har kallats påskupprop: 2005 för en humanare flyktingpolitik <https://www.dn.se/nyheter/sverige/nastan-160000-skrev-pa-paskuppropet/> DN 2015-05-16 (hämtad 2020-04-12) och 2011 där konsekvenserna av strängare sjukförsäkringsregler uppmärksammades <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/paskuppropet-kyrkan-till-attack-mot-regeringen> SVT 2011-04-11 (hämtad 2020-04-12). 2016 togs ett ytterligare initiativ till ett upprop för en humanare flyktingpolitik, det s.k. Juluppropet (Nylén m.fl. 2018).

arbetet utifrån vad man tycker är mest passande i förhållande till församlingens behov, lokala förutsättningar och personalens sammansättning och kompetens. Detta beskrivs i organisationslitteraturen som särkopplingar (Weick 1976; DiMaggio & Powell 1991). Finns ett stort behov av att arbeta mot till exempel barnfamiljer, social utsatthet eller integrationsfrågor kan man inrikta sig mot något av dessa områden. Otydlighet i uppdragsbeskrivning eller avsaknaden av styrning öppnar alltså upp för möjligheter att vara flexibel i förhållande till det omgivande samhället och i förhållande till egna resurser. Det öppnar också upp för att individer i olika funktioner i församlingen har förhållandevis stora möjligheter att sätta sin prägel på verksamheten. I vårt material ser vi exempel på att såväl kyrkoherde och kyrkorådsledamot som diakon på ett förhållandevis tydligt sätt påverkar eller styr verksamheten i en viss riktning. Detta synliggörs också när de intervjuade tittar tillbaka på verksamheten och ser hur inriktning, ambitioner och policy förändrats i takt med att personer på olika funktioner bytts ut.

Personbundenheten eller möjligheterna för en enskild individ att påverka verksamheten innebär på ett sätt en möjlighet, en verksamhet som stelnat eller fokuserar på ”fel” saker kan på förhållandevis kort tid byta inriktning. Det är inte som att vända en oceanångare, snarare får vi bilden av att det kan vara en ganska ”enkel” manöver (inom vissa ramar). Samtidigt innebär en sådan särkopplad verksamhet en sårbarhet och en risk; en stark individ kan styra verksamheten i en problematisk riktning och andra medarbetares möjligheter att påverka kan minska. Möjligheterna att bygga in hållbara strukturer och kontinuitet i en verksamhet utmanas. Till särkopplade verksamheters karaktärsdrag hör svårigheten för organisationens ledning att kontrollera och följa upp arbetet (Linde & Svensson 2013).

Att styrningen är oklar eller saknas innebär att varje församling och ibland varje medarbetare får försöka skapa former och innehåll i det diakonala arbetet. Det kan naturligtvis innebära en stor frihet, men vi ser i vårt material en avsaknad av tydligare riktlinjer när det gäller församlingarnas förhållningssätt, i detta fall ifråga om tiggeri. Riktlinjer kan möjliggöra ett ökat samarbete på olika nivåer då olika aktörer förväntas dra åt samma håll. Det kan även bidra till en tydligare bild utåt av vad som kan ses som Svenska kyrkans vilja eller inriktning. Avsaknaden av styrning kan således problematiseras avseende såväl interna som externa aspekter.

Internt kan vi se att det finns ett driv bland diakoner i en riktning mot ökad professionalisering, att man vill lyfta fram och synliggöra sin kompetens. Det finns en risk att detta försvåras i en verksamhet som inte har några tydliga riktlinjer kring vad som ska uppnås och vad man ska sträva mot. Att det till viss del blir upp till den enskilda församlingen och kanske också den enskilde diakonen kan gynna flexibilitet och en anpassning till det lokala. Alternativt finns risken att oreflekterat fortsätta i gamla hjulspår.

Den frihet och flexibilitet som ryms i det diakonala arbetet kan utmanas av en önskan av ett tydligare och uppstyrt uppdrag, som i sin tur kan leda till att diakoner uppfattas som mer professionella och kanske ”moderna” i sin yrkesutövning.

Den oklara styrningen påverkar också Svenska kyrkans bild utåt och hur den externt uppfattas, då den ju idag till vissa delar är en frivilligorganisation som i konkurrens med andra behöver synas och höras. En organisations trovärdighet och legitimitet kan inte tas för självklar, och vi kan i materialet se att de intervjuade inte har någon policy eller tydligare linjer att hålla sig till när det gäller vissa frågor. Det kunde också ha underlättat församlingens samverkan med andra, om andra aktörer på ett tydligare sätt vet vad Svenska kyrkan står för.

Olika lokala villkor

Ett otydligt uppdrag innebär möjligheter till flexibilitet och anpassning till den lokala kontexten. Det diakonala arbetet äger rum i ett sammanhang där det behöver förhålla sig till andra aktörer och till de förhållanden som råder. Den lokala kontexten skiljer sig åt på många sätt bland församlingarna i studien. Att det inte finns någon direkt policy eller tydlig linje kring hur Svenska Kyrkan förväntas förhålla sig när det gäller tiggeri gör att församlingarna får försöka agera i förhållande till lokala omständigheter och förväntningar. Vi kunde konstatera att det inte fanns några tydliga tendenser till ”claimsmaking”, det vill säga, i detta sammanhang, att församlingen strävade efter att göra sig själv till en central aktör i förhållande till tiggeri. Förhållningssättet till tiggeri tycktes snarare skapas utifrån hur andra lokala aktörer hanterade det. Församlingen relaterade till de propåer och förväntningar som fördes fram, men tycktes inte driva frågan själv.

Om man lyfter blicken en aning och ser bortom frågan om tiggeri finns det anledning att fundera över om hanterandet av tiggeri följde ett mönster eller om det var ett undantag. Naturligtvis skiljer det sig åt lokalt, och vi har enbart tittat på tre församlingar. Kan frånvaron av tydliga riktlinjer hämma diakonala initiativ i ett lokalt sammanhang? Kan det innebära att man på olika sätt väntar in eller anpassar sig till hur andra aktörer väljer att agera?

Att det inte finns någon tydligare nationell riktlinje gör att det är mycket upp till de enskilda församlingarna att avgöra hur man ska ställa sig i olika frågor, vilket troligen påverkar vilka samverkansrelationer man ingår i. I dessa ställningstaganden är det ju inte enbart diakonerna utan även aktörer som kyrkoherde och förtroendevalda som påverkar hur man lägger upp arbetet. I materialet kan vi se att församlingarnas förhållningssätt ser olika ut och därmed vilken roll man intar. Naturligtvis beror detta på det lokala sammanhanget, men också på hur etablerad församlingen är när det gäller engagemang inom olika områden. Här handlar det om vilka områden man valt att fokusera på och vilka lokala

aktörer som kan haka i det arbete diakonerna utför. Dessa områden kan vara mer eller mindre etablerade. Det kan handla om att man har en historia av att arbeta inom vissa områden, men det kan också vara nya initiativ där man också söker samverkan. I detta sammanhang tycks också det diakonala arbetet som personbundet spela en betydelsefull roll. I de studerade församlingarna har man olika typer av samarbete som ser ut att handla mycket om personliga kopplingar.

Om vi ser hur förhållningssättet till tiggeri tar sig uttryck i de olika församlingarna ser vi att det till stor del handlar om i vilket lokalt sammanhang som församlingen befinner sig. Om tiggeri är ett problem som församlingen på något sätt förväntas hantera och det finns potentiella samverkansparter så påverkar det församlingens lokala engagemang. Men en annan betydelsefull förklaring tycks vara i vilken ”mylla” eller församlingskultur en fråga om tiggeri hamnar. Här kan vi se att det finns olika beredskap att agera. I en position är detta en tämligen given fråga att arbeta med, medan i en annan position innebär det att man håller sig mer avvaktande. Utifrån det begränsade materialet tycker vi oss ändå kunna se att det lokala diakonala arbetet får sin prägel och utformning av de traditioner eller den kultur som finns i församlingen, men också av olika personer som på ett förhållandevis tydligt sätt sätter sin prägel på verksamheten.

Decentraliserad diakoni

Våra fallstudier synliggör Svenska kyrkans diakonala arbete som en till hög grad decentraliserad verksamhet där församlingarnas självbestämmande är stort. Kyrkoordningen anger bara att diakoni ska utövas. Vad församlingarna initierar och bedriver för verksamheter och aktiviteter är till stora delar upp till dem själva. Givetvis finns det olika typer av central styrning i Svenska kyrkan, till exempel när det gäller kyrkobokföring, gudstjänstritual och ekonomisk uppföljning, men när det gäller det faktiska lokala arbetet som bedrivs är församlingarna i hög grad självständiga. Detta gäller inte minst uppgiften att utöva diakoni. Från stiftsorganisationen kommer inga direktiv, men stiftet kan understödja vissa verksamheter med ekonomiska medel, såsom här beskrivits vad gäller migrantsituationen. Därför tenderar frågor om identitet, självbild och roll att inte i första hand bli en fråga på central, utan på lokal nivå. Men decentraliseringen tycks gå än längre. Lokalt visar intervjuerna på att utformningen av det diakonala arbetet överläts till yrkesgruppen diakoner, om än i samråd med kyrko- eller församlingsherde. Även i denna relation framträder en betydande grad av delegation, i förtroende och med tillit till yrkeskunskap. Det som också blir tydligt är att de sammanläggningsprocesser som präglat Svenska kyrkans församlingar de senaste decennierna skapat möjligheter för medarbetarna i de diakonala verksamheterna att relatera till varandra som kollegor och team, och, såsom i fallet med den mindre

församlingen, bilda en arbetsenhet under en chef för det diakonala arbetet. Detta möjliggör mer av gemensamma riktlinjer, förtydligad ansvarsfördelning och breddad kompetens.

Diskussion

Frågan är om en fri och självständig, men splittrad, diakoni gynnar Svenska kyrkan i längden. Vi vill i detta sammanhang lyfta fram tendenserna mot en ökad professionalisering av det diakonala arbetet. Det är möjligt att strävan mot en alltmer professionaliserad diakoni också kommer att ställa högre krav på att kyrkans diakonala ambitioner är tydliga och någotsånär enhetliga. En äldre bild av diakonen som välvilligt ställde upp, hjälpte och lyssnade i en personligt präglad verksamhet utan någon tydlig struktur utmanas i intervjumaterialet. De intervjuade frammanar en bild av en mer professionaliserad diakoni med anställda diakoner som leder det sociala arbetet i församlingarna, och som har verksamhetsbeskrivningar, struktur och tydligare ambitioner med verksamheten.

Vi tolkar det som att diakonalt arbete i Svenska kyrkans församlingar är utsatt för ett dubbelt tryck. Det finns yttre förväntningar på vad kyrkan ska göra – på ett fält där också andra verksamheter befinner sig och som också är inne i en professionaliseringsprocess. När Svenska kyrkan placeras bredvid andra välfärdsaktörer är det rimligt att tänka sig att också det omgivande samhällets krav på yrkesmässig kompetens och tydlighet ökar kraven på församlingarnas diakoni. Den andra typen av tryck kommer inifrån, från dem som arbetar med diakoni och sociala frågor inom Svenska kyrkan. Här kan vi se tecken på en önskan och ett driv mot högre yrkesstatus och en rörelse ifrån det som förknippas med diakonin från förr.

Svenska kyrkan har på många sätt kvar sin historiska status men behöver anpassa sig till en förändrad omvärld, såväl i relation till förväntningar utifrån som inifrån. Här står Svenska kyrkan inför en utmaning när det gäller att omvärdera verksamhetsstyrningen så att kyrkans diakonala och sociala arbete organiseras lika professionellt och kompetent som andra socialt verksamma välfärdsaktörer. Att låta tusen blommor blomma och tillåta varje församling att planera och genomföra det diakonala arbetet på sitt eget sätt kan säkert vara en väg som fungerar för många. Frågan är bara hur föreställningen om Svenska kyrkan som välfärdsaktör utvecklas i förhållande till samhällsutvecklingen i stort. Vem vet egentligen vad en medlem, en hjälpsökande, en samarbetspart eller allmänheten kan förvänta sig av en Svenska kyrkans församling?

Referenser

- Aurelius, Carl Axel (1998) *Under ett enda valv: folkkyrka i den moderna staden*. Uppsala: Svenska kyrkans församlingsnämnd
- Babajan, Tigran (2019) *Det diakonala arbetet i Svenska kyrkans statistik 2016-2018. Skillnader mellan stad och land i den diakonala verksamheten*. Enheten för forskning och analys, kyrkokansliet. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Blomberg, Jesper (2016) Är utsatta EU-medborgare ett socialt problem? *Svensk kyrkotidning*. 112(3), 92-96.
- Bromander, Jonas (2011) *Svenska kyrkans medlemmar*. Stockholm: Verbum.
- Bäckström, Anders & Anders Wejryd (red.) (2016). *Sedd men osedd. Om folkkyrkans paradoxala närvaro inför 2020-talet*. Stockholm: Verbum.
- Eckerdal, Per (1992) *Småkyrka i storstad: småkyrkorörelsen i Göteborg 1946-1970: en studie av kyrklig strategi i en växande storstad*. Avhandling. Lund: Lunds universitet.
- Ek, Emma (2012) *De granskade – om hur offentliga organisationer görs granskningsbara*. Göteborg: University of Gothenburg, Doktorsavhandling 2012.
- Ett biskopsbrev om diakoni* (2015) Uppsala: Svenska kyrkan
- Esping-Andersen, Gösta (1990) *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Hansen, Lena & Leo Sandberg, Elinn. 2018. Röstbärare driver påverkansarbete. *Svensk Kyrkotidning*, 114(3), 69–72.
- Hollmer, Miriam & Anders Bäckström (2014) Svenska kyrkan och välfärden. En undersökning av attityder. I: Bäckström, Anders (red.) *Välfärdsinsatser på religiös grund*. Skellefteå: Artos förlag.
- Jeppsson Grassman, Eva (2014) Vilken väg? Svenska kyrkans omsorg i en tid av välfärdsförändringar. I: Bäckström, Anders (red.) *Välfärdsinsatser på religiös grund*. Skellefteå: Artos förlag.
- Johansson, Håkan, Malin Arvidson, Staffan Johansson & Marie Nordfeldt (2019) *Mellan röst och service. Ideella organisationer i lokala välfärdssambällen*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, Magnus & Vamstad, Johan (2018) New Deeds for New Needs: Civil Society Action Against Poverty in Sweden, *Voluntas - International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. <https://doi.org/10.1007/s11266-018-9964-3>.
- Kvist, Jon, Johan Fritzell, Björn Hvinden, Olli Kangas (red.) (2012) *Changing social quality - The Nordic welfare model in the 21 century*. Bristol: Policy Press.
- Kyrkoordning för Svenska kyrkan. www.svenskakyrkan.se/kyrkoordningen.
- Linde, Stig (2019) ...och ni besökte mig? *Svensk kyrkotidning*. 115(4), 107-109.
- Linde, Stig & Roberto Scaramuzzino (2018) Is the Church of Sweden an 'Ordinary' Civil Society Organization?: The advocacy activities of the Church in comparison to other civil society organizations in Sweden. *Nordic Journal of Religion and Society*. 31(2), 118-138.

- Linde, Stig & Kerstin Svensson (red.) (2013) *Förändringens entreprenörer och tröghetens agenter. Människobehandlande organisationer ur ett nyinstitutionellt perspektiv*. Malmö: Liber.
- Loseke, D. R. (2003) *Thinking about social problems: an introduction to constructionist perspectives*. 2. ed. New York: Aldine de Gruyter.
- Lundberg, Anna, Sofi Jansson-Keshavarz & Hedvig Obenius van Stellingwerff (2019) *Utvärdering av Arvsfondens satsning Nyanlända barns och ungas delaktighet*. Stockholm: Allmänna Arvsfonden.
- Lundström, Tommy & Filip Wijkström (1995) *Från röst till service? Den svenska ideella sektorn i förändring*. Sköndal: Sköndalsinstitutets skriftserie nr 4.
- Lundström, Tommy & Filip Wijkström (2012) *Från röst till service: Vad hände sedan? I: Wijkström, Filip (red.) Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Meeuwisse, Anna & Sunesson, Sune (1998) Frivilliga organisationer, socialt arbete och expertis. *Socialvetenskaplig Tidskrift*. 5(2-3), 172-193.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2002) Vad är ett socialt problem? I Meeuwisse & Swärd (red) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Meagher, Gabrielle & Szebehely, Marta (red.) (2013) *Marketisation in Nordic eldercare: a research report on legislation, oversight, extent and consequences*. Stockholm Studies in Social Work, No. 30. Stockholm: Stockholm University.
- Myrdal, Alva (1972) "Samhälle-samfund-individ". I *Diakoni i 70-talet*. Stockholm: Verbum.
- Nylén, Ulrika, Sofia Sörner, Sofia Sjöberg & Carolina Grelson (2018). Att bilda opinion i flyktingpolitikens "andrum". *Svensk kyrkotidning*. 114(3), 73-77.
- Röda Korset (2018). *Humanitära konsekvenser av den tillfälliga utlänningslagen*. Beskow, Linda m.fl. Tillgänglig:
https://www.rodakorset.se/globalassets/rodakorset.se/dokument/om-oss/fakta-och-standpunkter/rapporter/humanitara_konsekvenser-av-den-tillfalliga-utlanningslagen-sammanfattning.pdf (hämtad 2020-04-12)
- Reuter, Marta & Filip Wijkström. (2018) *Three Parallel Modes of Governance in Civil Society. The steering and control of welfare provision in the Church of Sweden*. Stockholm Center for Civil Society Studies SCCSS. Paper, the 34th EGOS Colloquium in Tallinn, July 5–7, 2018.
- Sallnäs, Marie & Stefan Wiklund (red.) (2018) *Socialtjänstmarknaden – om marknadsorientering och konkurrensutsättning av individ- och familjeomsorgen*. Stockholm: Liber.
- Scaramuzzino, Roberto & Anna Meeuwisse (2017) En svensk modell för civilsamhället? Organisationer inom det sociala området. I: Linde, Stig & Roberto Scaramuzzino (red.) *Socialt arbete i civilsamhället– aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- SKR 2017 Kommungruppsindelning 2017. www.skr.se
- SKU 2009:2 *Arbetsformer i förändring – församlingarnas uppgift och förutsättningar*. Uppsala: Svenska kyrkans utredningar.

- SKU 2011:2 *Närhet och samverkan*. Uppsala: Svenska kyrkans utredningar. Uppsala: Svenska kyrkans utredningar.
- SKU 2013:3 *Att färdas väl – hur Svenska kyrkan kan navigera väl i välfärden*. Uppsala: Svenska kyrkans utredningar.
- Sohlberg, Kristina (red.) (2014) *Diakoni på landsbygden: ett treårigt projekt om församlingsdiakoni och frivillighet i Norrlands inland*. Härnösand: Härnösands stift
- Svenska kyrkans matrikel 2006. Stockholm: Verbum.
- Svenska kyrkans matrikel 2016. Stockholm: Verbum.
- Trägårdh, Lars, Selle, Per, Henriksen, Lars Skov & Hallin, Hanna (red.) (2013) *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital: välfärd, mångfald, framtid*. 1. uppl. Stockholm: SNS förlag.
- Widmark, Henrik (2010) *Space, Materiality and the Politics of Leaving: Church of Sweden and Rosengård's Social Segregation*. I: Idestrom, Jonas (red.) *For the Sake of the World. Swedish Ecclesiology in Dialogue with William T. Cavanaugh*. Church of Sweden Research Series 3. Eugene: Pickwick Publications.
- Wijkström, Filip (red.) (2012) *Civilsamhället i samhällskontraktet: en antologi om vad som står på spel*. 1. uppl. Stockholm: European Civil Society Press.
- Weick, Karl E. (1976) Educational Organizations as Loosely Coupled Systems. *Administrative Science Quarterly*. 21(1), 1-19.

LUNDS
UNIVERSITET

www.soch.lu.se

SOCIALHÖGSKOLAN
LUNDS UNIVERSITET
ISBN 978-91-7895-533-6